

JAČANJE UČEŠĆA ORGANIZACIJA CIVILNOG DRUŠTVA U MONITORINGU I JAVNOM ZAGOVARANJU UPR PROCESA

DRUGI UPR CIKLUS U CRNOJ GORI - presjek UPR preporuka i ključni izazovi u implementaciji -

Podgorica, jul 2015.

© Centar za demokratiju i ljudska prava (CEDEM)

Izdavač:

Centar za demokratiju i ljudska prava - CEDEM (www.cedem.me)

Za izdavača:

Mr Nenad Koprivica

U izradi izvještaja su učestvovali:

Centar za demokratiju i ljudska prava (CEDEM)

Centar za prava djeteta Crne Gore

Građanska alijansa

Savez udruženja paraplegičara Crne Gore

MogUL

Lektura i korektura:

Centar za demokratiju i ljudska prava (CEDEM)

Dizajn i grafika:

Copy Center, Podgorica

B | T | D **The Balkan Trust for Democracy**
A PROJECT OF THE GERMAN MARSHALL FUND

Izvještaj je pripremljen u okviru projekta *Jačanje učešća organizacija civilnog društva u monitoringu i javnom zagovaranju UPR procesa* koji je podržan od strane Balkanskog fonda za demokratiju. Izvještaj predstavlja isključivu odgovornosti autora i ne odražava nužno stavove Balkanskog fonda za demokratiju.

Contents

Predgovor	4
I Osvrt na Srednjeročni izvještaj Crne Gore o implementaciji UPR preporuka	5
II Pregled pojedinačnih UPR preporuka	6
▫ Centar za demokratiju i ljudska prava – CEDEM	6
▫ MogUI	6
▫ Građanska alijansa	13
▫ Centar za prava djeteta Crne Gore	20
▫ Savez udruženja paraplegičara Crne Gore	31
III Zaključci i preporuke	37

Predgovor

Opšti periodični pregled stanja ljudskih prava (UPR) predstavlja važan instrument monitoringa stanja ljudskih prava u zemljama članicama Ujedinjenih nacija. Kreiran je od strane Generalne skupštine UN-a Rezolucijom 60/251 2006. godine i primjenjuje se od 2008. UPR je uspostavljen sa ciljem da obezbijedi efikasan instrument monitoringa stanja ljudskih prava, ali i da izvrši dodatan politički pritisak na države članice da obezbijede djelotvornu zaštitu ljudskih prava u nacionalnim okvirima.

Tokom UPR ciklusa koji traje četiri godine, stanje ljudskih prava se razmatra u svim članicama UN. Nakon svakog pregleda, sačinjava se završni izvještaj sa preporukama koje država treba da sprovede do sljedećeg ciklusa. Usljed nedostatka kapaciteta UN tijela da direktno prate primjenu međunarodnih standarda ljudskih prava u jednoj zemlji, uloga nevladinih organizacija u UPR procesu je veoma značajna, posebno u pogledu monitoringa i javnog zagovaranja efikasne implementacije UPR preporuka, u skladu sa međunarodnim standardima.

Izvještaj koji je pred Vama predstavlja rezultat rada NVO koalicije okupljene oko projekta *Jačanje učešća organizacija civilnog društva u monitoringu i javnom zagovaranju UPR procesa* koji implementiraju Centar za demokratiju i ljudska prava (CEDEM) i Građanska Alijansa (GA). Pored ove dvije organizacije, UPR Koaliciju u Crnoj Gori čine i Centar za prava djeteta Crne Gore, Savez udruženja paraplegičara Crne Gore i MoGul.

Izvještaj pruža uvid u rezultate i tok dosadašnje realizacije UPR preporuka dobijenih u okviru drugog UPR ciklusa. Osim što pruža presjek stanja u oblastima na koje se UPR preporuke odnose, izvještaj ima za cilj da doprinese većem interesovanju organizacija civilnog društva za učešće u UPR procesu, kao i većoj vidljivosti njihovih aktivnosti vezanih za promociju i zaštitu ljudskih prava. Više o UPR procesu i dosadašnjim dokumentima možete vidjeti na <http://www.gamn.org/upr/>.

Izvještaj se temelji na nalazima projekata monitoringa ljudskih prava koje realizuju članice UPR koalicije, ali i na njihovim iskustvima i zapažanjima u direktnom radu sa žrtvama kršenja ljudskih prava, kao i na podacima, zaključcima i ocjenama o stanju ljudskih prava u Crnoj Gori koji su sadržani u izvještajima organa državne uprave, Zaštitnika ljudskih prava i sloboda i pravosudnih organa.

Koristimo priliku da se zahvalimo svim organizacijama i pojedincima/pojedinkama koji su bili uključeni u pripremu ovog izvještaja, kao i Ministarstvu vanjskih poslova i evropskih integracija i Ministarstvu za ljudska i manjinska prava koji koordiniraju UPR u Crnoj Gori, te drugim organima koji su dio ovog procesa. Posebnu zahvalnost dugujemo **Balkanskom fondu za demokratiju (BTD)** koji prepoznaje značaj UPR procesa u Crnoj Gori i pruža višegodišnju podršku osnaživanju organizacija civilnog društva da u njemu aktivno učestvuju.

UPR Koalicija u Crnoj Gori

Podgorica, jul 2015. god.

I Osvrt na Srednjeročni izvještaj Crne Gore o implementaciji UPR preporuka

Crna Gora je 2013. godine predstavila drugi Nacionalni izvještaj o stanju ljudskih prava u Crnoj Gori, koji je usvojen na plenarnoj sjednici Savjeta za ljudska prava, održanoj 7. juna iste godine u Ženevi. Zemlje učesnice interaktivnog dijaloga koje su razmatrale stanje ljudskih prava u Crnoj Gori, definisale su 124 preporuke, od kojih je Crna Gora prihvatila 121, 3 preporuke nisu prihvaćene, dok je 1 djelimično prihvaćena. Najveći broj preporuka se odnosi na prava djeteta (12), slobodu mišljenja i izražavanja, i slobodu savjesti (12), prava manjinskih naroda i Roma (11), borbu protiv diskriminacije (10), reformu pravosuđa i borbu protiv korupcije (10), prava izbjeglica, raseljenih i interno raseljenih lica (8), borbu protiv nasilja u porodici i nasilja nad ženama i djecom (8), nacionalne institucije za ljudska prava (7), prava osoba sa invaliditetom (6), prava žena (6), prava LGBT osoba (6) i borbu protiv trgovine ljudima (4).

U martu 2014. godine, Vlada Crne Gore je sačinila *Plan implementacije UPR preporuka*, usklađen sa aktuelnim strateškim dokumentima za unaprjeđivanje stanja ljudskih prava, posebno sa Akcionim planom za pregovaračko poglavlje 23. U junu 2015. godine je pripremljen *Srednjeročni izvještaj Crne Gore o implementaciji preporuka dobijenih tokom drugog ciklusa Opšteg periodičnog pregleda*, za period 2013 – 2015. U pripremi izvještaja su učestvovala nadležne institucije (Vlada – posredstvom nadležnih ministarstava, sudstvo i tužilaštvo, institucija Zaštitnika ljudskih prava i sloboda), međunarodne organizacije, kao i nekoliko nevladinih organizacija (Građanska alijansa, CEDEM, Udruženje paraplegičara Podgorica, Centar za prava djeteta, Romski obrazovni fond i Bjelopoljski demokratski centar) što je sam proces učinilo participativnijim. Koordinaciju izrade Srednjeročnog izvještaja je vršilo Ministarstvo vanjskih poslova i evropskih integracija (MVPEI).

Prema navedenom izvještaju, do sada je implementirano 16 preporuka, implementacija 102 preporuka je u toku, a realizacija 6 preporuka nije započeta. U izvještaju se navodi da „implementacija preporuka u velikoj mjeri podrazumijeva kontinuirane procese unaprijeđenja ljudskih prava, stoga je u izvještaju u najvećem broju preporuka registrovan status “implementacija u toku”.

Sa metodološkog stanovišta, pohvalno je što je implementacija preporuka bila zasnovana na prethodno pripremljenom i na međuresorskom nivou usaglašenom Planu implementacije. Međutim, postoji prostor za unaprijeđenje kada su u pitanju format i sadržina Plana, te bi bilo korisno da budući UPR planovi budu sačinjeni po principu matrice (tako da pored očekivanog rezultata sadrže i mjerljive indikatore – pokazatelje realizacije, kao i objašnjenje zbog čega određena preporuka nije realizovana ili nije realizovana u definisanom roku). Posebno je važno da Vlada što prije pristupi pripremi *Nacionalnog plana za implementaciju preporuka ugovornih tijela i mehanizama UN za ljudska prava, saradnju sa ugovornim tijelima u okviru izvještavanja i kontinuirano praćenje primjene preporuka UN – preporuka 117.9* (koji je predviđen Programom rada ovog organa za 2015. godinu), kako bi se

omogućilo efikasno i kontinuirano praćenje i redovno izvještavanje o ispunjavanju međunarodnih obaveza Crne Gore u pogledu promocije, ostvarivanja i zaštite ljudskih prava.

U odnosu na stepen realizacije UPR preporuka, u izvještaju se stavlja akcenat na normativne promjene - ratifikaciju međunarodnih konvencija (Konvencija o smanjenju apatridije iz 1961. godine, Konvencija o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, Opcioni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta OP-CRC-IC i Opcioni protokol uz Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima OP-ICESCR)¹ i usvajanje domaćih zakonskih propisa i strateških dokumenata, a manje na njihovu implementaciju, koju bi pored opisa implementiranih aktivnosti trebalo potkrijepiti statističkim podacima i drugim relevantnim pokazateljima efikasne primjene zakona.

II Pregled pojedinačnih UPR preporuka

- **Centar za demokratiju i ljudska prava – CEDEM**
- **MogUl**

117.52 U potpunosti objaviti i implementirati plan o tome kako Vlada Crne Gore namjerava da imenovanje i napredovanje u pravosuđu učini pravičnim i transparentnim procesom, kako bi osigurala punu zaštitu nezavisnosti pravosuđa (Ujedinjeno Kraljevstvo Velike Britanije i Sjeverne Irske)

Vlada Crne Gore je 10. oktobra 2013. godine usvojila Akcioni plan za pregovaračko poglavlje 23 - Pravosuđe i temeljna prava. Plan je revidiran u skladu sa sa evaluacijom ostvarenih ciljeva i mjera, kao i u skladu sa preporukama Evropske komisije iz Izvještaja o napretku za 2014. godinu i privremenim mjerilima koja je Evropska komisija postavila u decembru 2013. Tako revidirani Akcioni plan je usvojen 19. februara ove godine. Takođe, Vlada Crne Gore je usvojila i novu Strategiju reforme pravosuđa 2014 – 2018, kao i Akcioni plan za implementaciju Strategije za period 2014 -2016. Formiran je i Savjet za praćenje primjene Strategije reforme u kome, međutim, učestvuju samo predstavnici strukovnih udruženja, ali ne i predstavnici nevladinog sektora i akademske zajednice. Navedeni dokumenti sadrže ključne ciljeve i strateške smjernice, kao i operativne mjere, aktivnosti i indikatore za ostvarivanje i zaštitu nezavisnosti, nepristrasnosti i odgovornosti pravosuđa, kao i za jačanje efikasnosti i dostupnosti pravosuđa i razvoj pravosudnih institucija. Strategije i akcioni planovi su objavljeni na internet stranici Ministarstva vanjskih poslova i evropskih integracija, odnosno Ministarstva pravde Vlade Crne Gore.

---

¹ Crna Gora je zauzela negativan stav prema ratifikaciji Međunarodne konvencije o zaštiti prava svih radnika migranata i članova njihovih porodica (ICRMW) i Konvencije Međunarodne organizacije rada 189 (UPR preporuke: 119.1 i 119.4).

117.53 Garantovati odgovarajuća finansijska sredstva za djelotvornu i efikasnu implementaciju pravosudne reforme i Akcionog plana s tim u vezi (Maroko)

Pravosudna reforma se odvija u kontinuitetu i za te namjene se izdvajaju sredstva iz budžeta Crne Gore, kao i putem donacija. Problem predstavlja eksterna finansijska nezavisnost pravosudnih institucija koja je i dalje ograničena, iako Sudski, odnosno Tužilački savjet imaju pravo predlaganja razdjela budžeta za potrebe sudova, odnosno državnih tužilaštava na osnovu utvrđenih stvarnih potreba. Naime, sudstvo i tužilaštvo nemaju odlučujuću ulogu u kreiranju sopstvenog budžeta, jer se budžet za pravosuđe obezbjeđuje iz centralnog državnog budžeta Crne Gore, dok je za otpust odobrenih budžetskih sredstava potrebna saglasnost izvršne vlasti, odnosno Ministarstva finansija koje ujedno sačinjava i konačnu projekciju budžeta pravosudnih organa. Ovakvo rješenje može negativno uticati na ukupnu nezavisnost pravosuđa u odnosu na druge grane vlasti, posebno u odnosu na izvršnu vlast.

117.54 Ojačati standarde za odgovornost i integritet u pravosuđu tako što će se osigurati imenovanje na osnovu zasluga i promovisati napredovanje u karijeri (Sjedinjene Američke Države)

117.55 Dovršiti ustavne, zakonodavne i administrativne reforme sa ciljem veće nezavisnosti pravosuđa, između ostalog boljom primjenom kriterijuma zasnovanih na zaslugama prilikom postupaka za imenovanje i zapošljavanje (Italija)

Konkretno, u odnosu na imenovanje i napredovanje u pravosuđu, kao i na utvrđivanje odgovornosti nosilaca pravosudne funkcije, može se reći da su ustavnim promjenama iz 2013. godine i i pratećim izmjenama i dopunama pravosudnih zakona poboljšane garancije nezavisnosti, nepristrasnosti i odgovornosti pravosuđa u odnosu na Ustav iz 2007. godine i tada važeće zakona koji su uređivali organizaciju, nadležnosti i način rada pravosudnih organa i Sudskog i Tužilačkog savjeta. u skladu sa preporukama Venecijanske komisije i evropskim standardima 31. jula 2013 godine. U skladu sa Ustavnim amandmanima u septembru 2013. godine izvršene su izmjene i dopune Zakona o Sudskom savjetu, Zakona o sudovima i Zakona o državnom tužilaštvu i Zakona o Ustavnom sudu. Ove izmjene² predstavljale su prvu fazu jačanja nezavisnosti pravosuđa na zakonodavnom nivou. Na osnovu sprovedenih ustavnih i zakonskih reformi izvršen je izbor članova Sudskog savjeta iz reda sudija i reda uglednih pravnika. Izabrani su predsjednik i zamjenik predsjednika Sudskog savjeta. Sudski savjet je

---

² Prema Amandmanima na Ustav iz 2013, predsjednika Vrhovnog suda bira i razrješava Sudski savjet dvotrećinskom većinom na predlog Opšte sjednice Vrhovnog suda. Izmijenjen je sastav Sudskog savjeta koga sada čine predsjednik Vrhovnog suda, četiri člana iz reda sudija koje bira i razrješava Konferencija sudija, četiri ugledna pravnika koje bira i razrješava Skupština na predlog nadležnog radnog tijela Skupštine, ali i dalje ministar pravde. Izbor predsjednika Vrhovnog suda i državnih tužilaca više nije u nadležnosti Skupštine, dok se VDT i četiri člana Sudskog savjeta van reda sudija biraju dvotrećinskom većinom svih poslanika. Predsjednik Vrhovnog suda više nije i predsjednik Sudskog savjeta, već predsjednika Savjeta biraju njegovi članovi i to iz reda članova koji su ugledni pravnici, a ne sudije.

izabrao predsjednika Vrhovnog suda Crne Gore. Skupština Crne Gore je u drugom krugu 3/5 većinom glasova izabrala Vrhovnog državnog tužioca.

Osim toga, 26. februara 2015. godine su donijeti novi Zakon o sudovima, Zakona o Sudskom savjetu i sudijama, Zakona o državnom tužilaštvu i Zakon o specijalnom državnom tužilaštvu. Kako se navodi i u Srednjeročnom izvještaju o implementaciji UPR preporuka, ovim zakonima su predviđene novine u pogledu jedinstvenog sistema izbora na nivou Crne Gore za sudije koji se prvi put biraju u osnovnim sudovima u kojima je završena inicijalna obuka uvrštena kao obavezni dio postupka izbora. Uvodi se sistem profesionalnog ocjenjivanja rada sudija kao osnova za napredovanje sudija u hijerarhijski viši sud. Novine su uvedene i u odnosu na postupak disciplinske odgovornosti u pogledu propisivanja lakših, težih i najtežih disciplinskih prekršaja i uvođenje instituta disciplinskog tužioca za sprovođenje istrage u postupcima disciplinske odgovornosti.

Nažalost, ustavnim promjenama iz 2013.godine nije u potpunosti eliminisan politički uticaj na postupak izbora, napredovanja i utvrđivanja odgovornosti sudija i tužilaca, prvenstveno zbog nedostataka u pogledu garancija nezavisnosti i sastava Sudskog, odnosno Tužilačkog savjeta.³ Problem predstavlja i nedorečenost kriterijuma za izbor kandidata za sudije i tužioce, kao i za njihovo ocjenjivanje kod napredovanja, što je u više navrata kritikovala i Evropska komisija u izvještajima o napretku Crne Gore. Iako su zakonom regulisani kriterijumi i podkriterijumi za izbor nosilaca pravosudne funkcije, te propisan raspon broja bodova koji se mogao dodijeliti za ocjenu svakog uvedenog kriterijuma, odnosno, podkriterijuma, nisu propisana precizna mjerila (indikator) za ocjenu kriterijuma na osnovu kojih bi se birali, odnosno, ocjenjivali i napredovali najbolji kandidati. Nedorečenost kriterijuma je stoga ostavljala (i dalje ostavlja) prostor za neujednačeno bodovanje pojedinačnih kriterijuma i podkriterijuma, a samim tim i na neujednačeno ocjenjivanje kandidata za sudije i tužioce. Kod napredovanja je sporno i to što se ocjena kvaliteta rada sudija u praksi dominantno bazira na ishodu drugostepenog postupka tj. zavisi od broja potvrđenih, preinačenih i ukinutih odluka sudije u odnosu na ukupan broj osporenih odluka svakog sudije, odnosno suda u cjelini, a ne na konačnom ishodu postupka (koji bi trebalo da uključuje i eventualni ishod postupka pred Evropskim sudom za ljudska prava), što ne odražava u potpunosti kvalitet rada sudija. Kasni se sa donošenjem podzakonskih akata kojima se bliže uređuje postupak ocjenjivanja i indikator za ocjenjivanje, kriterijumi za ocjenu sudija i državnih tužilaca, kao i kriterijumi i indikator za ocjenjivanje predsjednika sudova i rukovodilaca državnih tužilaštava. Još uvijek nisu usvojeni Poslovnik Sudskog, tj. Tužilačkog savjeta i druga akta kojima su regulisana pravila i procedure rada Sudskog, odnosno Tužilačkog savjeta. Kasni se sa usvajanjem Zakona o edukaciji u pravosuđu kojim je planirana promjena statusa Centra za edukaciju nosilaca pravosudnih funkcija u samostalnu instituciju koja će, između ostalog, sprovođiti obuke sudija i državnih tužilaca o sistemu profesionalnog ocjenjivanja .

117.57 Sprovesti reforme u cilju dodatne zaštite pravosuđa od protivzakonitog političkog uticanja i osigurati otvorene, transparentne i pravične sudske procese (Australija)

---

³ Detaljnije pogledati komentar na UPR preporuke 117.57 i 117.58.

117.58 Nastaviti sa unapređenjima u sklopu procesa reforme pravosuđa, uključujući eliminisanjem političkog uticaja na pravosuđe (Austrija)

Iako je ustavna reforma sprovedena,⁴ njome nisu obezbijeđene dovoljne garancije nezavisnosti Sudskog i Tužilačkog savjeta koje bi osigurale da ova tijela postupaju depolitizovano, nezavisno i nepristrasno pri izboru sudija i tužilaca, kao i pri odlučivanju o odgovornosti nosilaca pravosudne funkcije. Iako je Zakonom o Sudskom savjetu propisano da Sudski savjet štiti sud i sudiju od političkih i drugih neprimjerenih uticaja, princip depolitizacije nije sproveden dosljedno i do kraja, jer ustavne i zakonske promjene nisu obezbijedile da sastav Sudskog savjeta bude nezavisan od dominantnog političkog uticaja. Naime, izbor četiri člana Sudskog savjeta van reda sudija, koje prostom većinom glasova utvrđuje i Skupštini predlaže nadležno radno tijelo Skupštine, sprečava opoziciju da efektivno učestvuje u izboru kandidata za članove Savjeta van reda sudija, što nije bio cilj ustavne norme koja propisuje dvotrećinski izbor u plenumu. Osim toga, ministar pravde je i dalje u sastavu Sudskog savjeta (iako, doduše, nema pravo glasa u odlučivanju o disciplinskoj odgovornosti sudija, ali može da odlučuje u postupcima njihovoj razrješenja, što je još važnije) ne čini da Savjet izgleda kao stručno tijelo lišeno političkih uticaja. Ni ranijim Zakonom o Sudskom savjetu, odnosno Zakonom o državnom tužilaštvu, kao ni novim Zakonom o Sudskom savjetu i sudijama i Zakonom o državnom tužilaštvu, usvojenim 2015. godine nije propisana klauzula sprečavanja konflikta interesa na strani članova Sudskog, odnosno Tužilačkog savjeta kojom bi se onemogućilo da članovi Sudskog/ Tužilačkog savjeta van reda sudija/tužilaca budu politički angažovane osobe, bivši visoki politički funkcioneri, odnosno lica koja su na drugi način u konfliktu interesa koji bi mogao uticati na način njihovog rada i odlučivanja. Podsjećamo da je i aktuelni predsjednik Sudskog savjeta, konstituisanog prema novim ustavnim i zakonskim rješenjima, bivši visoki politički funkcioner.⁵ Iako je "Ometanje pravde" izmjenama I dopunama Krivičnog zakonika uvedeno kao novo krivično djelo, u praksi je teško dokaziv nedozvoljeni uticaj pojedinaca na donošenje sudskih odluka. Neophodno je uspostaviti mehanizme za nezavisno djelovanje nadležnih organa u slučajevima prijavljivanja nezakonitih radnji i koruptivnih djela, i obezbijediti dodatnu zaštitu "zvizdača" i nepristrasnost i profesionalnost sudija koji će postupati po savjesti, a ne po političkoj volji.

U praksi se bilježe slučajevi u vezi kojih postoji sumnja da prilikom donošenja odluka u sudskom postupku tužioci i sudije nisu postupali u skladu sa načelima nepristrasnosti i nezavisnosti. Prema navodima NVO MogUL iz Ulcinja, konkretan slučaj je zabilježen u postupku Osnovnog državnog

---

⁴ Izvještaj o realizaciji Strategije reforme pravosuđa 2007 – 2012, Akcija za ljudska prava, Podgorica, 2015, str.11: "Ustavom je bio propisan izbor predsjednika Vrhovnog suda od strane proste skupštinske većine, na zajednički predlog predsjednika Crne Gore, predsjednika Skupštine i predsjednika Vlade (čl. 124 Ustava), čime je omogućen dominantan uticaj politike, a potpuno isključen uticaj pravosuđa. Istovremeno, predsjednik Vrhovnog suda je bio i predsjednik Sudskog savjeta po službenoj dužnosti i predsjednik tročlane Komisije Sudskog savjeta za izbor sudija. Politički način izbora, kao i koncentraciju ključnih ovlaštenja na strani predsjednika Vrhovnog suda, kritikovala je Venecijanska komisija, preporučujući da predsjednika bira Sudski savjet dvotrećinskom većinom, ali i Evropska komisija, navodeći u izvještajima o napretku od 2010- 2012 da izbor članova Sudskog savjeta ostavlja prostor za politički uticaj i dovodi u pitanje princip podjele vlasti." Dostupno na: <http://www.hracion.org/wp-content/uploads/izvje%C5%A1taj-kona%C4%8Dna-verzija-14.7.2015.-sa-logooma.pdf>

⁵ Isto, str. 85: „Mladen Vukčević, predsjednik SS-a je nekadašnji predsjednik Izvršnog odbora DPS-a, bivši poslanik, potpredsjednik Vlade Crne Gore, ministar bez portfelja u Vladi Crne Gore, šef kabineta Predsjednika RCG i Generalni sekretar Savezne Vlade.“

tužioca u Ulcinju koji je našao da ne postoje indicije za kršenje zakona i moguće koruptivne radnje od strane HTP Ulcinjska rivijera u slučaju nezakonito postavljene rampe na Adi Bojani. Takođe, odbijena je i prijava u vezi slučaja sumnjive tenderske procedure za izdavanje Male Plaže u Ulcinju. Nijedan sudski postupak protiv HTP "Ulcinjska rivijera" i nezakonite naplatne rampe i ostalih sumnjivih privrednih djelatnosti u području Ade Bojane nisu dobile sudski epilog. Politički uticaj na pravosuđe izvjesno postoji i u slučaju sprovođenja parničnih i krivičnih postupaka koje su pokrenuli „zvizdači“ i nevladina organizacija MogUL u vezi nezakonitog naplaćivanja prolaza na javnom putu i zabrane slobodnog pristupa obali, kao i slučaju kršenja ustavnih prava građana od strane obezbjeđenja na uvali Valdanos. Prema navodima MogUI-a, sprovedena su nezakonita hapšenja i privaranja „zvizdača“ koji su prijavljivali slučajeve korupcije.

117.59 Nastaviti sa borbom protiv korupcije u sektoru pravosuđa tako što će se osigurati da procedure protiv korupcije budu bez političkog ili drugog nedozvoljenog uticaja (Kirgistan)

U Srednjeročnom izvještaju o implementaciji UPR preporuka, objavljenom u junu ove godine, navodi se da su u svim sudovima usvojeni planovi integriteta, zaključno sa 1. decembrom 2014. godine, što je bila i jedna od obaveza Crne Gore predviđena privremenim mjerilima za poglavlje 23. Planovi u sudovima su donijeti na bazi planova integriteta za Vrhovni sud i Osnovni sud u Podgorici.⁶ Vrhovni sud je imenovao menadžera integriteta, koji je odgovoran za pripremu i sprovođenje plana integriteta Vrhovnog suda, a menadžeti integriteta su imenovani i u drugim sudovima.⁷ I sva državna tužilaštva su usvojila planove integriteta.⁸ Međutim, na sudskom portalu: www.sudovi.me, kao ni na web sajtu VDT-a, www.tuzilastvocg.me nisu dostupni svi usvojeni planovi integriteta, što otežava praćenje njihove primjene.⁹

Konferencija sudija je 22. marta 2014. godine usvojila novi Etički kodeks sudija,¹⁰ koji je usklađen sa najvažnijim međunarodnim i evropskim standardima sudijske etike, prvenstveno sa Mišljenjima Konsultativnog savjeta evropskih sudija i Bangalorskim principima ponašanja u sudstvu. Etičkim kodeksom sudija su utvrđena etička načela i pravila ponašanja kojih se sudije moraju pridržavati radi očuvanja, afirmacije i unaprjeđenja dostojanstva i ugleda sudije i sudstva. Kodeks sudijske etike posebno i detaljno reguliše principe zakonitosti u radu, nezavisnosti i nepristrasnosti sudija, njihove stručnosti, profesionalnosti i radne posvećenosti, jednakog tretmana svih strana u postupku i pravičnog suđenja. Konferencija državnih tužilaca je 20. maja 2014. godine donijela Kodeks tužilačke etike, usklađen sa Mišljenjem Konsultativnog savjeta evropskih tužilaca i Evropskim smjernicama o etici i ponašanju državnih tužilaca.

---

⁶ Ova mjera je sadržana i u Akcionom planu za poglavlje 23 – mjera 2.1.3.9.

⁷ Vrhovni sud Crne Gore: „Izveštaj o radu za 2014. godinu“, Podgorica, februar 2015, dostupno na: http://sudovi.me/podaci/vrhs/depo/depo_ink/03-04-2015-lzvj.pdf

⁸ Prvi polugodišnji izvještaj o realizaciji mjera iz AP za implementaciju Strategije reforme pravosuđa 2014-2016. (za period 1. avgust 2014. - 31. januar 2015. godine), dostupno na: <http://www.pravda.gov.me/biblioteka/izvjestaji>

⁹ osnovni sudovi u Ulcinju, Heceg Novom, Nikšiću i Danilovgradu i Viši sud u Podgorici.

¹⁰ Kodeks sudijske etike koji je izradio Sudski savjet, usvojila je 2008. Konferencija sudija i izmijenila u martu 2012.²²¹ Etički kodeks državnih tužilaca i zamjenika državnih tužilaca utvrđen je 2006. godine.

Ono što zabrinjava jeste činjenica da Zakon o sudovima ne propisuje koje kršenje Kodeksa sudijske etike predstavlja neuredno ili nesavjesno obavljanje sudijske funkcije, odnosno osnov za utvrđivanje disciplinske odgovornosti sudije. Takođe, kršenje Kodeksa zakonom nije propisano ni kao vrijeđanje ugleda sudijske funkcije. Sa druge strane, samim Kodeksom je propisano da njegovo nepoštovanje predstavlja osnov za pokretanje disciplinskog postupka i postupka razrješenja sudija. Isto važi i za Kodeks tužilačke etike, jer Zakonom o državnom tužilaštvu nije propisano koja kršenja predstavljaju osnov za utvrđivanje disciplinske odgovornosti državnih tužilaca. Problematična je i dosadašnja praksa komisija koje su bile nadležne da prate primjenu kodeksa u sudstvu, odnosno tužilaštvu. Povrede kodeksa su utvrđene u zanemarljivo malom broju slučajeva, dok odluke ovih tijela nisu sadržale valjana obrazloženja o tome koje su činjenice bile presudne za odlučivanje, kao ni tumačenja kodeksa koja bi uticala na njihovu veću afirmaciju i primjenu.

U pogledu uticaja novog ZKP-a¹¹ na procesuiranje slučajeva korupcije, uključujući i korupciju u pravosuđu, može se reći da su, prema podacima iz izvještaja o radu sudova i Vrhovnog državnog tužilaštva, efikasnost i kvalitet tužilačke istrage poboljšani, što se prezentuje kroz podatke o potvrđenim optužnicama i prosječnoj dužini trajanja tužilačke istrage.¹² Sa druge strane, Izvještaj Vrhovnog državnog tužilaštva za 2013 i 2014. godinu ukazuje na relativno slabu primjenu istražnih mehanizama u procesuiranju krivičnih djela korupcije, uključujući i u sektoru pravosuđa. Naime, u navedenim godinama je došlo do smanjenja broja sprovedenih istraga i optuženja i procenat uspješnosti optuženja je značajno smanjen,¹³ pti čemu se ističe i nedostatak otkrivanja i dokazivanja korupcije na visokom nivou.¹⁴ Eventualno utvrđivanje odgovornosti predstavnika pravosuđa za vršenje koruptivnih radnji i djela dodatno otežava i praksa da sudije veoma često same zatraže prestanak funkcije neposredno nakon pokretanja ili najave pokretanja postupka utvrđivanja njegove odgovornosti, što onemogućava utvrđivanje propusta u njihovom radu, kao i eventualnu odgovornost za korupciju. Osim toga, Sudski savjet je 2014. godine saopštio da nije nadležan da postupa po pritužbama koje se odnose na postupanje sudija u pravosnažno okončanim postupcima, iako takvo ograničenje njegove nadležnosti za postupanje po pritužbama nije propisano Zakonom o Sudskom savjetu.¹⁵

117.60: Dalji napori na implementaciji zakona i propisa protiv korupcije (Estonija)

117.61: Učiniti borbu protiv korupcije održivom tako što će se osigurati da se zakoni, propisi i prakse usvojeni na centralnom nivou u cilju prevencije korupcije sprovode u cijeloj zemlji.

¹¹ Novi Zakon o krivičnom postupku (ZKP) je stupio na snagu 26. avgusta 2009. Godinu dana kasnije, 26. avgusta 2010. godine, počela je primjena u postupcima za krivična djela organizovanog kriminala, korupcije, terorizma i ratnih zločina, dok je puna primjena ZKP-a počela 1. septembra 2011. godine.

¹² Informacija Vlade Crne Gore o primjeni ZKP-a, str.7: „Postupak istrage u osnovnim tužilaštvima skraćen na 29 dana, prosječno, a u višim tužilaštvima na 32 dana, te da je sudskom kontrolom potvrđeno 95,67% optužnica podignutih nakon sprovedene tužilačke istrage ili izviđaja“, dostupno na:

<http://www.gov.me/biblioteka/Informacije?query=primjeni&sortDirection=Asc>

¹³ Izvještaj o radu Vrhovnog državnog tužilaštva za 2013, str. 52 i 53, Izvještaj o radu Vrhovnog državnog tužilaštva za 2014, str. 48 i 49, dostupno na: <http://www.tuzilastvocg.me/index.php/en/izvjestaji-o-radu>

¹⁴ Procesuiranje krivičnih djela sa elementima korupcije se „zadržalo“ na nivou predsjednika opština, savjetnika u Vladi i poslanika, ali ne i visokih Vladinih funkcionera ili predstavnika pravosuđa.

¹⁵ Pogledati čl.23 Zakona o Sudskom savjetu (“Sl. list Crne Gore”, br. 13/2008, 39/2011, 31/2012, 46/2013 i 51/2013, odnosno čl. 27 Zakon o Sudskom “Sl. list CG”, br. 11/2015).

Trebalo bi preduzeti mjere kako bi se izbjegao prostor za lokalno tumačenje ovih praksi (Švedska)

Izveštaj o napretku za 2014 godinu ukazuje na slabu implementaciju antikorupcijskih propisa i na potrebu daljeg jačanja borbe protiv korupcije. Index percepcije korupcije od otvaranja pregovaračkih poglavlja 23 i 24 se povećao, što ukazuje na neefikasno sprovođenje zakona u ovoj oblasti. Iako predmeti korupcije treba da imaju prioritet u radu sudova, nije zabilježen veći broj presuda po pitanju korupcije, dok je broj predmeta po pitanju srednje i visoke korupcije potpuno izostao. Sudovi i tužilaštvo ne doprinose jačanju povjerenja građana u institucije samim tim što ne procesuiraju prijave dostavljene od pojedinaca, grupe građana ili nevladinih organizacija.

U većini opština je usvojen Lokalni akcioni plan za borbu protiv korupcije. Međutim, akcioni planovi su usvojeni za zakašnjenjem. Saradnja opštinskih službi sa nevladinim organizacijama koje se bave borbom protiv korupcije više je formalna nego što je suštinskog karaktera.

Preporuke:

- Omogućiti predstavnicima nevladinih organizacija da učestvuju u radu Savjeta i drugih radnih tijela za praćenje realizacije Strategije reforme pravosuđa 2014 -2018;
- Pored raspona bodova kojima je moguće ocijeniti svaki pojedinačni podkriterijum, posebnim aktom Sudskog, odnosno Tužilačkog savjeta propisati i indikatore za ocjenjivanje (parametre) na osnovu kojih bi se odredilo koliki broj bodova se dodjeljuje u određenim situacijama i koji broj bodova zaslužuje koju ocjenu, kako bi se obezbijedilo ujednačeno i objektivno ocjenjivanje kandidata kod izbora i napredovanja sudija i tužilaca;
- Propisati ovlaštenje za članove Sudskog, Tužilačkog savjeta, kao i disciplinske tužioce koji su uvedeni zakonskimizmjenama iz 2015. godine da mogu da podnose predloge za utvrđivanje odgovornosti sudija, odnosno tužilaca;
- Pratiti rad novih disciplinskih komisija i o tome obavjestiti javnost, posebno pratiti rad komisija u slučajevima koji se odnose na višestruko ukidanje presuda u predmetima od javnog interesa, kao i u predmetima u radu državnih tužilaca u kojima je došlo do zastarjevanja krivičnih gonjenja u predmetima, kako bi se unaprijedio sistem utvrđivanja odgovornosti tužilaca i sudija;
- Osmisliti i realizovati kampanje koje su namijenjene podizanju svijesti građana o mehanizmima kontrole rada sudija i državnih tužilaca u pogledu poštovanja etičkih pravila, u saradnji sa strukovnim udruženjima i NVO;
- Objaviti planove integriteta usvojene od strane sudova i tužilaštava na internet stranici Sudskog savjeta, odnosno na web sajtu VDT-a;
- Pratiti i analizirati primjenu antikorupcijskih mehanizama i mehanizama integriteta u pravosuđu (uključujući planove integriteta, etičke kodekse u sudstvu i tužilaštvu i mehanizme za provjeru imovnog stanja sudija i tužilaca) u dužem vremenskom periodu i o tome redovno obavještavati opštu i stručnu javnost, između ostalog, i kroz javne rasprave o radu pravosudnih organa;

- **Građanska alijansa**

117.1. Ojačati nadležnosti i resurse Kancelarije Ombudsmana kako bi se osigurala puna implementacija zaduženja u skladu sa Zakonom o Zaštitniku ljudskih prava i sloboda (Litvanija)

117.2. Obezbijediti Kancelariji Ombudsmana dovoljno resursa za obavljanje uloge u skladu sa njenim nadležnostima (Norveška)

117.3. Postarati se da Zaštitnik ljudskih prava i sloboda posjeduje neophodne resurse i kadar kako bi u potpunosti obavljao svoje funkcije (Francuska)

117.4. Obezbijediti dovoljne resurse koji će omogućiti Ombudsmanu da djelotvorno i nezavisno obavlja svoje nadležnosti (Poljska)

117.5. Objaviti plan komunikacija u kojem se navodi kako Vlada namjerava da poveća kapacitet Kancelarije Ombudsmana (resursi, kadar i zakonska ovlašćenja) i kako namjerava da poveća svijest u javnosti o pravima i obraćanju Ombudsmanu u slučaju da su im prava uskraćena (Ujedinjeno Kraljevstvo Velike Britanije i Sjeverne Irske)

117.6. Dodijeliti neophodne resurse za brzo uspostavljanje nacionalnog mehanizma za sprečavanje mučenja sa karakteristikama sadržanim u Opcionom protokolu uz Konvenciju protiv mučenja OP-CAT (Meksiko)

117.7. Analizirati zakonski okvir koji se tiče mučenja i surovog, nehumanog i ponižavajućeg postupanja i resurse Kancelarije Ombudsmana kako bi se osiguralo da ona, kao nacionalni mehanizam za prevenciju, može da obavlja svoje nadležnosti na djelotvoran i nezavisan način (Švajcarska)

U periodu od dobijanja preporuka u II ciklusu došlo je do poboljšanja kapaciteta i resursa institucije Zaštitnika ljudskih prava i sloboda. Institucija Ombudsmana u ranijem periodu nije imala odgovarajuće kapacitete za obavljanje svih nadležnosti propisanih zakonom, prije svega nadležnosti NPM i institucionalnog mehanizma za zaštitu od diskriminacije. Nedostajali su ljudski i finansijski resursi. Ovo je konstatovano u izvještajima domaćih NVO ali i Izvještaju o napretku Crne Gore za 2014. godinu Evropske komisije.

Krajem 2014.godine kapaciteti u Instituciji su poboljšani jer su imenovana dva zamjenika i to zamjenik Zaštitnika za prevenciju torture i zamjenik Zaštitnika za borbu protiv diskriminacije. Sa druge strane treba nastaviti sa popunjavanjem svih radnih mjesta predviđenih sistematizacijom i neophodno je obezbijediti adekvatan prostor za NPM. Tokom 2014.godine usvojene su izmjene Zakona o Zaštitniku ljudskih prava. Izmjenama je definisano da Zaštitnik radi vršenja određenih poslova prevencije torture za koje su neophodna posebna specijalistička znanja obrazuje radno tijelo od stručnjaka iz odgovarajućih oblasti. U februaru 2015.godine Zaštitnik je započeo proces formiranja radnog tijela

NPM. Radno tijelo čini 11.stručnjaka iz sledećih oblasti: psihijatrije, penologije, kriminologije, sociologije, psihologije, andragogije i sudske medicine.

Usvojene izmjene Zakona o Zaštitniku ljudskih prava i sloboda u 2014.godini u procesu imenovanja Zaštitnika uvele su novinu da Predsjednik države u postupku utvrđivanja predloga kandidata za Zaštitnika od sada obavlja konsultacije sa naučnim i stručnim institucijama i nevladinim organizacijama čija je osnovna djelatnost zaštita ljudskih prava i sloboda.

Izmjene Zakona o Zaštitniku ljudskih prava iz 2014.godine omogućile su i veću finansijsku nezavisnost Zaštitnika. U članu 53 dodat je novi amandman koji glasi: „O raspolaganju finansijskim sredstvima iz stava 1 ovog člana Zaštitnik/ca odlučuje samostalno, prema dinamici utvrđenoj u skladu sa Zakonom o budžetu.“ Institucija Zaštitnika saradivala je sa NVO Inicijativa mladih za ljudska prava tokom realizacije edukativnih radionica za službenike zatvora, pravnike, medicinski staf, studente medicine i prava na temu prevencije i zaštite od torture.

117.8. Integrisati Protokol iz Istanbula u obuku zaposlenih (Turska);

Na osnovu saznanja Građanske alijanse (GA) Protokol iz Istanbula još uvijek nije integrisan na redovan i sistematičan način u obuke zaposlenih u pravosuđu i medicinskim službama. NVO Inicijativa mladih za ljudska prava (YIHR) je tokom realizacije projekta „Izgradnja društva bez torture i nekažnjivosti na Zapadnom Balkanu“ tokom pet edukativnih radionica koje su održane za službenike zatvora, pravnike, medicinski staf, studente prava i medicine integrisala Protokol iz Istanbula. Edukativne radionice su održane u periodu od januar 2014 - jun 2015. godine. Obuke je ukupno prošlo 100 učesnika.

Predavači na radionicama su bili zaposleni u instituciji Zaštitnika ljudskih prava i sloboda i Ministarstvu pravde kao i aktivisti nevladinih organizacija. Takođe, kroz isti projekat 6 zaposlenih u ZIKS-u i jedna predstavnik Ombudsmana imali su priliku da kroz studijsku posjetu upoznaju sistem borbe protiv torture u Srbiji. U septembru je planirana posjeta Albaniji.

117.63. Garantovati punu slobodu izražavanja, između ostalog za novinare koji istražuju osjetljiva pitanja kao što je organizovan kriminal (Belgija);

117.66. Preduzeti dalje mjere da se garantuje sloboda izražavanja, između ostalog putem djelotvornog istraživanja prijetnji i napada na medije i novinare (Kanada);

117.67. Pojačati napore da se istraže i gone stari slučajevi nasilja nad novinarima kako bi se uspostavilo bolje okruženje za slobodu štampe na nacionalnom nivou (Holandija)

Pluralizam medija ne garantuje slobodu medija, on je samo jedan od preduslova da se obezbijedi sloboda medija. Te se ne može izjednačiti činjenica da postoji više medija na jednom tržištu sa činjenicom da su isti mediji slobodni. Takođe, u praksi nijesu postignuti rezultati u istraživanju ranijih slučajeva nasilja na novinare i procesuiranju učinilaca. Posebno zabrinjava što nema napretka u procesuiranju ubistva Duška Jovanovića, urednika lista DAN.

Građanska alijansa pozdravlja osnivanje Komisije za praćenje postupanja nadležnih organa u istragama slučajeva prijetnji i nasilja nad novinarima, ubistava novinara i napada na imovinu medija i prepoznaje značaj ovog tijela za procesuiranje svih slučajeva napada na novinare, da bi se suzbila nekažnjivost i obezbijedila atmosfera koja je krucijalna za uživanje ljudskih prava na slobodno izražavanje i informisanje u Crnoj Gori.

Ipak GA je prepoznala brojne nedostatke u radu ovog tijela poput manjka transparentnosti u radu što se ogleda u neobjavljivanju redovnih izvještaja o radu Komisije. Od osnivanja Komisije u februaru prošle godine (2014), javnosti je na internet stranici Vlade dostupan samo prvi izvještaj o radu ove Komisije iz maja 2014. Odlukom o osnivanju Komisije predviđeno da ona izvještaje o radu dostavlja Vladi svaka četiri mjeseca, trebalo je da ih je do sada dostavila ukupno tri.

Iako je zaključila jedan mandat u ovom sastavu Komisija nije objavila zvanični izvještaj o prvoj godini njenog rada u kojem bi prikazala rezultate ili razloge za nedostatak rezultata. S obzirom na značaj zadatka koji Komisija obavlja i javni interes koji štiti, građani bi trebalo da imaju i zvanične informacije o njenom radu, rezultatima ili opstrukcijama koje je sprječavaju da do njih dođe.

Predsjednik Komisije, Nikola Marković, preko medija je saopštavao da se Komisija suočava s opstrukcijom izvršne vlasti, nedostatkom političke volje da se napadi rasvijetle, kao i sa institucionalnom opstrukcijom koja se ogleda u tome da je Komisiji onemogućen pristup relevantnim podacima o tome još uvijek nije objavljen zvanični dokument koji bi podržali svi članovi ovog tijela.

117.71. Nastaviti napore na usvajanju zakona o vjerskim zajednicama, koji ima za cilj da garantuje njihovu slobodu savjesti i ojača borbu protiv diskriminacije u tom pogledu (Alžir);

Ministarstvo za ljudska i manjinska prava je saopštilo da je izradilo Informaciju o potrebi donošenja Predloga Zakona o slobodi vjeroispovjesti, koju je usvojila Vlada Crne Gore u junu 2014. godine. Dalje je navedeno da je ministar donio rješenje o formiranju Radne grupe za izradu Predloga Zakona o slobodi vjeroispovjesti. U sastav radne grupe su imenovani predstavnici Ministarstva za ljudska i manjinska prava, Ministarstva prosvjete, Ministarstva finansija, Generalnog sekretarijata i Sekretarijata za zakonodavstvo. Po programu rada Vlade za 2015. godinu planirano je da se Nacrt Zakona usvoji u II kvartalu. Zakon je na Vladi usvojen 30. jula 2015. godine.

Vjerske zajednice su kritikovale Ministarstvo jer ih nije uključilo u rad radne grupe. U ranijem periodu Vlada je potpisala ugovore sa Svetom Stolicom, Islamskom vjerskom zajednicom i Jevrejskom zajednicom. Regulisanje odnosa između države i vjerskih zajednica ugovorima nije adekvatan način kojim se ti odnosi uređuju. Dodatno je zabrinjavajuće što ugovori nijesu potpisani sa svim registrovanim

vjerskim zajednicama u Crnoj Gori i što se ovakvom praksom može povrijediti ustavno načelo da su vjerske zajednice ravnopravne.

Članom 14 Ustava je propisano da su sve vjerske zajednice u Crnoj Gori ravnopravne, tako da je potpisivanje različitih ugovora sa različitim vjerskim zajednicama u Crnoj Gori suprotno Ustavu. Neprihvatljivo je da se u formi Ugovora utiče na regulativu u oblastima poput krivičnog postupka, obligacionih odnosa, u oblasti obrazovanja, izvršenja sankcija, stvarnog prava, medija, udruživanja, socijalne zaštite i drugih oblasti, dok su pojedine oblasti definisane suprotno Ustavu, zakonima Crne Gore i međunarodnim standardima. Ugovorom sa Islamskom zajednicom definisano je da će Islamska zajednica davati saglasnost za osnivanje NVO, medija i drugih pravnih lica čija će tematika biti Islam, što nije u skladu sa domaćim zakonodavstvom i međunarodnim standardima u oblasti slobode udruživanja.

Država je do sada finansijski podržavala samo velike vjerske zajednice, dok kriterijumi za tu podršku nijesu postojali. Istraživači GA su u razgovoru sa predstavnicima manjih vjerskih zajednica, Biblijskom hrišćanskom zajednicom, Protestansko Evanđeoskom crkvom, Hristovom crkvom braće, saznali da oni uglavnom nemaju informacije o tome i da ne poznaju načine na koji oni mogu doći do sredstava koje država opredjeljuje za zajednice ovog tipa niti im se nekada neko obraćao iz Vlade tim povodom.

117.84. Poboljšati efikasnost i osnažiti politiku i instrumente za zaštitu i promociju manjinskih grupa, posebno kroz obezbjeđivanje odgovarajućih sredstava Fondu za manjine (Vietnam)

Tokom predhodnih godina NVO (GA) je ukazala javnosti, institucijama i međunarodnim organizacijama na nezakonit rad Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava (Fond). Fond je osnovan „radi podrške aktivnostima značajnim za očuvanje i razvoj nacionalnih, odnosno etničkih posebnosti manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica i njihovih pripadnika u oblasti nacionalnog, etničkog, kulturnog, jezičkog i vjerskog identiteta“.¹⁶

Fond godišnje raspolaže sa budžezom oko milion eura. Od tog dijela dio sredstava se opredjeljuje za administraciju Fonda a dio se raspodjeljuje, u prosjeku oko 800 hiljada eura. Procedura raspodjele novca nije transparentna jer u Fondu vlada konflikt interesa gdje predstavnici manjinskih savjeta sami sebi uplaćuju novac. Problem funkcionisanja Fonda jeste upravljanje, a ne količina novca koja se raspodjeljuje.

Najvažniji problemi u funkcionisanju Fonda koje je GA registrovala su: 1. konflikt interesa članova UO koji dodjeljuju sredstva organizacijama u čijim su upravljačim organima organizacija ili organizacijama članova svojih porodica i partnerskim organizacijama); 2. tajnost rada – rad UO u kontinuitetu je bio tajan iako je po Poslovniku o radu UO definisano da je rad javan. GA je u kontinuitetu zahtijevala pisanim putem od UO da sjednice otvori za javnost i da nam dozvoli da pratimo rad UO. Međutim,

¹⁶ Odluka o osnivanju Fonda za zaštitu i očuvanje manjinskih prava, vidi na <http://www.fzm.me/AktuelnostiPDF/Odluka%20o%20osnivanju%20fonda%20za%20zastitu%20i%20ostvarivanje%20manjinskih%20prava.pdf> posjećeno 17. 03.2013.g.

odluka UO je bila da nam uvijek zabrane prisustvo sjednicama. Registrovan je slučaj kada je UO zabranio novinarima koji su došli na sjednicu da je prate; nezakonita selekcija – UO je prilikom raspodjela sproveo nezakonitu selekciju kako bi prije odlučivanja o samim projektima diskvalifikovao sve one organizacije koje nijesu bliske sa članovima UO. Tako je UO proglasio da se CEDEM, Libertask, GA i brojne druge organizacije ne bave manjinskim pravima, iako su se iste čak godinama prije osnivanja Fonda bavile manjinskim pravima. Fond do danas nije objavio odluku o diskvalifikaciji ovih organizacija; 3. nepoštovanje Zakona o slobodnom pristupu informacijama – kako Fond nije objavio odluku o nezakonitoj diskvalifikaciji organizacija sa konkursa, obratili smo se Fondu pomoću Zakona o slobodnom pristupu informacijama, ali nam Fond nije dozvolio pristup toj dokumentaciji. Želimo i da vam napomenemo da u pojedinim slučajevima kroz različite opstrukcije Fond nije dozvoljavao pristup informacijama i po više mjeseci, sve dok informacije ne postanu zastarjele; 4. segregacija, nacionalizam i nepodržavanje multietničkih projekata - Fond do sada nije podržavao multietničke i interkulturalne projekte već prije svega nacionalističke projekte koji su dovodili do povećanja etničke distance što su i pokazivali rezultati relevantnih ispitivanja javnog mnjenja. U jednom od poslednjih raspodjela čak je i oblast multinacionalni projekti izbačen u oglasu, iako su ranije podržavani, pa su podržavani projekti koji vode ka segregaciji i povećanju etničke distance; 5. Nezakonito bodovanje - pojedini projekti nezakonito su dobijali maksimalnih 100 bodova iako je jasno da ti projekti nijesu usaglašeni sa osnovnim i zakonskim kriterijumima, ali su to projekti članova UO ili njima bliskih ljudi, 6. Nezakonito odlučivanje – Nakon što se UO većinom glasova odlučio da ne prihvati jedan projekat i to čak dva puta, taj projekat se ipak našao na listi projekata za čiju su realizaciju odobrena sredstva. Protiv ovakvog postupanja UO-a javno su se oglasila dva člana UO te javnosti ukazali na zapisnike sa sjednica kojim se ovo potvrdilo ali su nadglasani i izolovani; 7. Nezakonito održavanje sjednica – Predsjednik Upravnog odbora je inicirao održavanje elektronskih i telefonskih sjednica iako poslovnik UO takve sjednice ne propisuje; 8. Partijsko zapošljavanje – Na osnovu podataka dostupnih GA, svi zaposleni u Fondu su zaposleni po političkom uticaju jedne partije, a direktor nikada nije imao iskustva u ovoj oblasti, kao i svi ostali koji su zaposleni u Fondu; 9. Neadekvatan finasijski menadžment – Fond posjeduje skupocjeni automobil i za troškove administracije troši oko 20% (oko 150 hiljada eura) sredstava a iz Fonda se često saopštava da nema dovoljno kadra koji bi sprovodio kvalitetne provjere realizovanih projekata te da se zbog toga ne mogu ispoštovati preporuke DRI; 10. Istekao mandat članovima UO iz redova manjinskih savjeta – Pojedinim članovima UO iz redova manjinskih savjeta (šest članova) radili su u Upravnom odboru i dijelili sami sebi novac iako im je bio istekao mandat.

Državna revizorska institucija (u daljem tekstu DRI) je u dva navrata kontrolisala rad Fonda. Nalaz je pokazao: Fond nema precizno utvrđene kriterijume za vrednovanje projekata, indikatore za mjerenje učinaka realizovanih projekata, kao i da ne obezbjeđuje praćenje realizacije projekata i mjerenje rezultata realizovanih projekata; Izvještaji o realizaciji projekata koje dostavljaju nosioci projekata Fondu su nepotpuni, površni i bez valjanih finasijskih dokaza o troškovima koji su nastali po osnovu njihove realizacije; Pravilnikom o utvrđivanju kriterijuma za raspodjelu sredstava nijesu jasno i precizno definisani kriterijumi kojim se konkretizuje namjena, sadržina i vrednovanje projekata; Fond je vršio avansno plaćanje ukupno ugovorenog iznosa korisnicima sredstava za finansiranje projekata ne poštujući dinamiku realizacije projekta; Fond nije u kontrolisanom periodu obezbijedio praćenje

aktivnosti realizacije podržanih projekata, niti vršio procenjivanje rezultata istih tj. nije vršen monitoring i evaluacija; Računovodstvo Fonda nije vršilo evidentiranje finansijskih transakcija u poslovnim knjigama na način kako je to propisano računovodstvenim standardima i načelima i analitičkim kontnim planom za budžetske korisnike; Korisnici sredstava dostavili su Fondu izvještaje o realizaciji projekata za 2009. godinu, s tim da je Srpska nacionalna zajednica umjesto u formi izvještaja svoje aktivnosti prezentirala u formi publikacije (knjige). Izvještaji o realizaciji projekata su nekompletni, površni, iskazi su opisni i bez adekvatnih finansijskih dokaza na osnovu kojih bi se mogli utvrditi stvarni troškovi po projektu i nijesu usklađeni sa čl.4 Ugovora o finansiranju i sufinansiranju projekata (konstatacija se odnosi na više od 50% izvještaja) no i pored toga Fond nastavlja finansirati iste organizacije; kašnjenje u izvještavanju o radu. Evropska komisija je u izvještaju o napretku kao rijetku instituciju u negativnom kontekstu navela upravo Fond navodeći da Fond ima određene nedostatke u pogledu sprovođenja projekata koji se iz njega finansiraju. Upravni sud je donio čak tri presude kojim se poništava odluka Fonda iz avgusta 2012. godine i dvije iz 2014. godine, ukazujući da je Fond počinio bitne povrede upravnog postupka. Protiv odluka Fonda pred Upravnim sudom je još jedna tužba.

Vlada je ušla u proces izmjena Zakona o manjinskim pravima i slobodama kako bi stanje uredila. Međutim, Predlog izmjena Zakona nije usvojen u Parlamentu. Treba istaći da je predlog Zakona definisan uz podršku Evropske komisije, UNDP, OSCE-a i nevladinog sektora.

Preporuka

- Parlament treba da usvoji izmjene Zakona o manjinskim pravima i slobodama koje su definisane uz podršku Evropske komisije, UNDP, OSCE-a i NVO sektora i koje je predložilo Ministarstvo za ljudska i manjinska prava jer će se na taj način stvoriti uslovi za zakonito funkcionisanje Fonda bez konflikta interesa i u interesu manjinskih naroda u Crnoj Gori.

117.62. Žrtvama krivičnih djela kažnjenih prema međunarodnom pravu garantovati pristup domaćim pravosudnim mehanizmima kako bi mogle tražiti odštetu (Francuska)

118.11. Preduzeti neophodne mjere da se osigura da se svim licima koja su navodno počinila ratne zločine sudi pred domaćim sudovima i da žrtve dobiju odgovarajuću sudsku zaštitu (Španija),

119.13. Garantovati pravo žrtava na istinu, pravdu, odštetu i neponavljanje, posebno preduzimanjem svih neophodnih mjera da se stane na kraj nekažnjivosti i privedu pravdi svi pretpostavljeni počinioci u skladu sa zakonom i međunarodnim standardima (Švajcarska)

Dostupnost činjenica: Iako bi trebalo da se Crna Gora suočava sa prošlošću, posebno iz dva razloga jer su se zločini dogodili na njenoj teritoriji i od strane njenih građana, sada se može kazati da je na sceni zaboravljanje. Činjenice ne samo da nijesu dostupne već se i sami slučajevi ratnih zločina ne nalaze ni u obrazovnim planovima i programima ni u redovnim studijama prava. Tako su istraživanja

NVO Inicijativa mladih za ljudska prava pokazala da 50% studenata prava na završnoj godini nikada nije čulo ni za jedan ratni zločin koji se dogodio na prostoru Crne Gore.

Ovakvo stanje je zabrinjavajuće iz najmanje nekoliko razloga. Prvo, ukoliko se društvo, posebno kao crnogorsko multikulturalno, ne suoči sa prošlošću neće se obezbijediti garancije da se iste stvari ne ponove. To potvrđuje i visoka etnička distanca. Vlast nema adekvatno rješenje, nema strategiju, nema planove za prevazilaženje ovih problema. Tako da realno postoji opasnost od ponavljanja incidenata zasnovanih na nacionalnim i vjerskim razlikama.

Drugo, bez adekvatnog procesa suočavanja sa prošlošću i utvrđivanja svih nivoa odgovornosti za ratne zločine brojni pojedinci koji su činili ratne zločine, učestvovali u njima i kršili ljudska prava će se/nalaze se na odgovornim pozicijama. Što opet ima dosta nedostataka i negativnih posledica u multikulturnom društvu.

Treće, kroz proces kakav je u Crnoj Gori gdje istina nije prešla u sudske presude, u nastavne planove i programe stvara se ogroman prostor za političke manipulacije ko je kriv i prostor za nametanje kolektivne odgovornosti cijelih naroda, što je posebno opasno u ovakvom društvu.

Četvrto, ne i poslednje, jesu reparacije i vraćanje oduzetog dostojanstva žrtvama i njihovim porodicama. A kako o tome možemo govoriti ako nijesmo utvrdili činjenice o zločinima, ako nijesmo riješili sudbine nestalih lica, ako nijesu sahranjeni stradali i nestali, u skladu sa tradicijom i običajima žrtava, ako nijesu procesuirani i kažnjavani odgovorni za zločine, ako nemamo dane obilježavanja sjećanja na žrtve?

Izveštaj Evropske komisije o napretku 2014.godine za Crnu Goru ukazuje da Crna Gora mora da pojača svoje napore u borbi protiv nekažnjivosti ratnih zločina i efikasno istražuje, goni, sudi i kažnjava ratne zločine, u skladu s međunarodnim standardima. Takođe, tvrdi se u istom izvještaju da kad je riječ o bavljenju ratnim zločinima na nivou države, nisu prikazani ozbiljni naponi za borbu protiv nekažnjivosti. EK je saopštila i da crnogorski sudovi i pravosudni organi imaju prilično formalistički pristup sprovođenju mjera vezanih za ovo pitanje koje su date u Akcionom planu.

Nekažnjivost: za četiri ratna zločina koja su se dogodila na prostoru Crne Gore osuđena su samo četiri lica i to najniža u lancu odgovornosti. Nikada nije pokrenuto pitanje političke i komandne odgovornosti. Vođena su četiri postupka. Postupak za bombardovanje Dubrovnika još uvijek nije pokrenut.

1. Deportacije – Nijedno lice nije osuđeno. Pravosnažno oslobođeno 9 lica zbog krivičnog djela ratni zločin protiv civilnog stanovništva zbog nedostatka dokaza da su počinili krivično djelo za koje su optuženi.
2. Bukovica – Nijedno lice nije osuđeno. Pravosnažno oslobođeno 7 lica za krivično djelo zločin protiv čovječnosti jer nije dokazano da su učinili djelo za koje su optuženi.
3. Kaluđerski laz – Nijedno lice nije osuđeno. Oslobođeno je 8 lica za optužbu da su počinili krivično djelo ratni zločin protiv civilnog stanovništva.
4. Bombardovanje Dubrovnika – Još uvijek nije pokrenut proces.

5. Morinj – osuđena 4 lica zbog krivičnog djela ratni zločin protiv ratnih zarobljenika. Iz izvještaja EK: „U slučaju ratnih zločina počinjenih nad ratnim zatvorenicima i civilima u logoru Morinj (1991), Apelacioni sud je u aprilu potvrdio presudu Višeg suda u Podgorici iz jula 2013. Četvoro optuženih osuđeno je na kazne zatvora u trajanju od dvije do četiri godine, što je ispod zakonskog minimuma od pet godina. Odluke crnogorskog sudstva koje su vezane za slučajeve ratnih zločina treba da budu u skladu sa međunarodnim humanitarnim pravom, da odražavaju sudsku praksu Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju, kao i da u potpunosti primjenjuju domaće krivično pravo. Do sada nijesu podizane optužnice za komandnu odgovornost, saučesništvo ili pomaganje i podsticanje“.

Preporuka:

- Crna Gora treba da pitanje suočavanja sa prošlošću postavi kao prioritet i da pokrene procese, istrage, aktivnosti koje bi vodile ka smanjivanju nekažnjivosti za ratne zločine. Neophodno je da se sprovode djelotvorne istrage, krivično gone svi osumnjičeni i svi odgovorni. Pravosnažno osuđujuće presude treba da postanu dio obrazovnih planova i programa, posebno na pravnim studijama. Žrtve treba da dobiju adekvatan pristup pravdi i obeštećenju.

119.5 Ratifikovati Konvenciju o smanjenju apatridije iz 1961. godine i preduzeti konkretne korake na nacionalnom nivou u cilju sprečavanja i eliminisanja uzroka koji dovode do apatridije (Njemačka)

Crna Gora je ratifikovala ovu Konvenciju. Više vidjeti na na ovom linku:

https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsq_no=V-4&chapter=5&lang=en#EndDec

119.7 Ratifikovati izmjene Rimskog statuta iz Kampale, ukoliko je moguće u cilju doprinosa aktiviranju nadležnosti Međunarodnog krivičnog suda za krivično djelo agresije početkom 2017. godine (Lihtenštajn)

Nije realizovano na osnovu saznanja Koalicije.

- **Centar za prava djeteta Crne Gore**

117.12 Dalja implementacija sveobuhvatnog sistema dječje zaštite kroz ulaganje više napora u jačanje Savjeta za prava djeteta i jačanje uloge zamjenika Ombudsmana za prava djeteta (Bugarska)

Ministarstvo rada i socijalnog staranja je 2013. godine donijelo akt o ponovnom osnivanju Savjeta za prava djeteta (SPD).¹⁷ Nadležnost Savjeta je proširena na sve oblasti definisane UN Konvencijom o pravima djeteta. Osnovni zadatak Savjeta za prava djeteta je koordinacija i upravljanje javnim politikama prema djeci u Crnoj Gori, praćenje implementacije Nacionalnog plana akcije za djecu i drugih strategija i akcionih planova koji se odnose na prava djeteta. Članovi SPD-a su predstavnici resornih ministarstava, civilnog sektora (tri predstavnika), kao i predstavnik djece (čime je obezbijeđena participacija djece u pripremi i realizaciji javnih politika koje se tiču njihovog društvenog položaja, u skladu sa Konvencijom o pravima djeteta).

Prilikom osnivanja ovog tijela je ispoštovana forma koja se, između ostalog, odnosi na učešće predstavnika djece, ali je suštinska uloga Savjeta zanemarena. Od svog konstituisanja, Savjet nije imao konstruktivne sastanke i nije se oglašavao povodom značajnih kršenja prava djeteta, niti je razmatrao godišnje izvještaje o implementaciji usvojenih strategija i akcionih planova. Razmatra se mogućnost formiranja radne grupe za podršku radu Savjeta za prava djeteta.

U izvještajnom periodu su usvojene izmjene i dopune Zakona o Zaštitniku ljudskih prava i sloboda, u skladu sa evropskim i međunarodnim standardima u ovoj oblasti i nastavljene aktivnosti na aplanu neposrednog rada sa djecom, u okviru ranije započetih projekata "Obrati se Zaštitniku" i "Djeco pišite Ombudsmanu". Aktivnosti obuhvataju direktnu komunikaciju sa djecom osnovnoškolskog uzrasta putem kreativno edukativnih radionica, fokus grupa i tribina. Zahvaljujući ovim promotivnim i edukativnim aktivnostima, bilježi se porast obraćanja djece Zaštitniku, u odnosu na predhodne godine. Djeca su se, prema statistici, 40% više obraćala Zaštitniku u odnosu na raniju izvještajnu godinu. Prema raspoloživim podacima, pritužbe u oblasti prava djeteta pokazuju tendenciju rasta iz godine u godinu (2009 - 54; 2010 - 59; 2011 - 65; 2012 - 83; 2013 - 100; 2014 - 138) što pokazuje da neposredni rad sa djecom od strane predstavnika kancelarije Zaštitnika, kao i promotivne aktivnosti o pravima djeteta daju rezultate. U 2014. godini je započeto i formiranje Mreže Zlatnih savjetnika, raspisivanjem javnog poziva djeci, odabirom zlatnih savjetnika i formiranjem same mreže. Ono što, pak, zabrinjava, jesu kapaciteti Kancelarije Zaštitnika/ce ljudskih prava i sloboda koji su i dalje ograničeni u pogledu ljudskih i finansijskih resursa.

U organizaciji Savjeta Evrope, a uz finansijsku podršku Evropske unije u 2014. godini počela je realizacija projekta "Podrška Instituciji Ombudsmana i Ustavnom sudu Crne Gore u primjeni evropskih standarda u oblasti ljudskih prava (SOCCER)". Cilj projekta je da doprinese poboljšanju kapaciteta institucije Ombudsmana za primjenu evropskih standarda ljudskih prava za rješavanje slučajeva borbe protiv diskriminacije i odgovornosti Zaštitnika kao NPM-a.

---

¹⁷ Vlada Crne Gore je 2007. godine formirala Savjet za prava djeteta čiji su osnovni zadaci bili da prati implementaciju NPAD-a; štiti i unaprjeđuje prava djeteta; prati primjenu propisa; prati izvršavanje obaveza Crne Gore koje proizilaze iz Konvencije o pravima djeteta i drugih međunarodnih dokumenata; inicira inoviranje postojećih i donošenje novih propisa; unaprjeđuje saradnju sa lokalnom samoupravama i nevladinim organizacijama u procesu implementacije i zaštite prava djeteta; upoznaje javnost o pravima djeteta i obaveštava o stanju prava djeteta. Podsjećamo da je odlukom Vlade o raspuštanju ranijeg sastava Savjeta, odlučeno da novi Savjet za prava djeteta formira Ministarstvo rada i socijalnog staranja. To u praksi znači da Savjet više ne funkcioniše na nivou Vlade, već kao savjetodavno tijelo Ministarstva rada i socijalnog staranja.

Preporuke:

- Nastaviti sa aktivnostima usmjerenim na jačanje ljudskih resursa i obezbjeđivanje finansijskih sredstava za rad Savjeta za prava djeteta.
- Obezbijediti da se sastanci Savjeta održavaju u kontinuitetu, a da se zapisnici/zaključci sa sastanaka i sjednica savjeta redovno objavljuju.
- Formirati radnu grupu za podršku radu Savjeta, u kojoj će takođe participirati predstavnici/ce nevladinih organizacija koje se bave zaštitom prava djeteta.

117.13 Obezbijediti sve neophodne finansijske i ljudske resurse za implementaciju Nacionalnog plana akcije za djecu koji je u pripremi, kako bi se ostvarili ciljevi, posebno u oblasti pružanja zaštite djeci (Ujedinjeni Arapski Emirati)

NPA za djecu je usvojen u junu 2013. godine bez jasnog finansijskog okvira i uz obrazloženje da će se finansijski i ljudski resursi za njegovu implementaciju obezbijediti kroz redovna budžetska izdvajanja i donacije. U budžetu Crne Gore nema jasno alociranih sredstava koja se odnose na djecu, tako da možemo reći da „djeca nisu vidljiva u budžetu,“ posebno djeca iz marginalizovanih grupa, što otežava praćenje raspodjele budžetskih sredstava, posebno kada su u pitanju. Pored nedostatnih finansijskih sredstava i otežanog praćenja njihove realizacije, problem predstavlja i praćenje i evaluiranje postignutog nivoa kvaliteta i obima usluga u odnosu na izdvojena sredstva, na čemu posebno treba raditi.

Preporuke:

- Obezbijediti hitan prelazak na programsko budžetiranje koje bi omogućilo praćenje budžetskih alokacija namijenjenih djeci;
- Kontinuirano pratiti realizaciju budžetskih izdvajanja koja se, direktno ili indirektno, odnose na djecu;
- Razviti instrumente za planiranje budžetskih izdvajanja na lokalnom nivou namijenjenih djeci;
- Jačati sistem nezavisnog monitoringa i analize budžetskih sredstava namijenjenih djeci.

117.14 Usvojiti novi Nacionalni plan akcije za djecu, između ostalog u cilju iskorjenjivanja seksualne eksploatacije djece (Poljska);

Krivična djela koja regulišu zaštitu djece od seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorišćavanja propisana su u glavi XVIII Krivičnog zakonika Crne Gore. Odredbe Krivičnog zakonika su usaglašene sa Fakultativnim protokolom uz Konvenciju o pravima djeteta, dječjoj prostituciji i ponografiji, kao i sa Konvencijom Savjeta Evrope o seksualnom iskorišćavanju i seksualnom zlostavljanju djece.

Crna Gora je u junu 2013. godine usvojila nacionalnu politiku prema djeci (Nacionalni plan akcije za djecu 2013– 2017), kao i Strategiju za borbu protiv trgovine ljudima 2012 - 2018. Usvojen je i akcioni plan za borbu protiv seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja djece kroz realizaciju plana

aktivnosti kampanje Savjeta Evrope „Jedno od petoro“ za Crnu Goru. Formirane su radne grupe za praćenje njihove implementacije.

Crna Gora je izradila i Izvještaj o implementaciji Konvencije Lanzarote koji je usvojen od strane Komiteta Lanzarote 16. maja 2013. Ovaj Izvještaj pruža opšti pregled implementacije zakonodavnih i drugih mjera koje su predviđene ili preduzete na planu sprječavanja i zaštite djece od seksualnog zlostavljanja u krugu povjerenja, kao i načine sankcionisanja počinioca ovih krivičnih djela.

Sprovedeno je i istraživanje “Nasilje nad djecom u Crnoj Gori“ (Agencija IPSOS) na uzorku od 1.000 ispitanika - građana i građanki preko 18 godina starosti. Istraživanje je pokazalo da gotovo svaki deseti građanin Crne Gore poznaje dijete ili odraslu osobu koja je kao dijete bila žrtva seksualnog zlostavljanja. Sa druge strane, svijest o prisutnosti seksualnog zlostavljanja u Crnoj Gori je niska: svega 30 % populacije priznaje da ovaj problem postoji.

Dodatni problemi u poledu zaštite djece od seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja odnose se na:

- nepostojanje preciznih evidencija o djeci žrtvama seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja;
- nedovoljan broj slučajeva seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece koji su dobili sudski epilog (najviše usljed problema dokazivosti, tj. nemogućnosti sprovođenja efikasne istrage što nerijetko dovodi do odugovlačenja postupka i odustajanja žrtve);
- nepostojanje skloništa, te stručne i kontinuirane podrške za djecu žrtve zlostavljanja i iskorištavanja od kojih najveći broj dolazi iz porodica sa niskim socio-ekonomskim statusom. Dodatan problem predstavlja i ostvarivanje prava na obrazovanje, imajući u vidu da gotovo polovina djece žrtava zlostavljanja i iskorištavanja napušta školovanje.
- seksualnom iskorištavanju su najviše izložena djeca iz romske populacije (ako se ima u vidu zastupljenost Roma u opštoj populaciji);
- nedostatak specijalizovanih obuka za profesionalce iz relevantnih sistema koji su uključeni u rad sa djecom žrtvama zlostavljanja i iskorištavanja, kao i nedostatak obuka za rano prepoznavanje indikatora zlostavljanja ili iskorištavanja djeteta;
- nedovoljno razvijena međusektorska saradnja.

Preporuke:

- Razviti planove i programe za postupanje sa djecom koja su u riziku od zlostavljanja i eksploatacije, kako bi se uspostavila praksa kontinuiranog praćenja rizičnih porodica;
- Intenzivirati obuke o modelima postupanja sa djetetom žrtvom i procedurama za djelotvoran zdravstveni pregled, kao i zaštitu privatnosti djeteta;
- Jačati institut privremenog zastupnika djeteta (glas djeteta) radi zaštite njegovih/njenih prava i bezbjednosti, ali i radi rješavanja konflikta između najboljeg interesa djeteta (best interest of the child) i najboljeg interesa roditelja/staratelja i/ili osobe koja na bilo koji način brine ili pruža uslugu djetetu, a istovremeno može da bude i subjekt zlostavljanja;
- Jačati povjerljive mehanizme za prijavljivanje kršenja prava djeteta, kao i za pružanje informacija i psihosocijalne podrške djeci, na etičan i djeci primjeren način.

117.15 Promovisati prava djece u skladu sa preporukama Komiteta za prava djeteta (Jermenija);

U pogledu promocije prava djeteta, može se reći da se preduzimaju različite aktivnosti, kroz obavezne predmete u školama, poput građanskog obrazovanja, kao i kroz redovne aktivnosti nevladinih organizacija koje se bave promocijom i zaštitom prava djeteta, kroz organizovane Dane Zaštitnika ljudskih prava i sloboda, ciljane televizijske emisije i javne kampanje.

Prava djece promovisana kroz kampanje za podizanje svijesti javnosti, medijske promocije i nastavne programe. Realizovana kampanja "Svako dijete treba porodicu" u cilju podizanja svijesti javnosti o hraniteljstvu.

Zaštitnik ljudskih prava intenzivno i kontinuirano sprovodi kampanje "Obrati se Zaštitniku", "Djeco pišite Ombudsmanu" i "Surfuj pametno". Kampanje su usmjerene na promociju i zaštitu djece i njihovih prava, kao i informisanje djece o nadležnostima Ombudsmana i pravima djeteta. U izvještajnom periodu je od strane institucije Zaštitnika ljudskih prava i slobode, NVO „Akcija za ljudska prava“, UNICEF-a, Zavoda za udžbenike i nastavna sredstva, Zavoda za školstvo i Ministarstva prosvjete realizovan i projekat „Dječja prava kroz strip“. Teme stripa su obuhvatile diskriminaciju, vršnjačko nasilje, nasilje u porodici, odnos nastavnika i učenika, te učešće djece u donošenju odluka. Nacionalni savjet za obrazovanje ga je preporučio kao pomoćno nastavno sredstvo u procesu realizacije predmeta Građansko vaspitanje.

NVO Centar za prava djeteta je promovisao III Opcioni protokolom o komunikacijskim procedurama uz Konvenciju o pravima djeteta među predstavnicima nevladinih organizacija, djeci iz lokalnih dječjih parlamenata. U organizaciji Centra, održan je i seminar za obuku djece vršnjačkih edukatora kako bi oni ovaj novi mehanizam predstavili vršnjacima u svojim školskim parlamentima. Planirane su i obuke za stručnu i širu javnost. Centar je realizovao i 36 tribina u osnovnim i srednjim školama na temu "Korupcija urušava sistem društvenih vrijednosti" u 10 gradova u Crnoj Gori sa ciljem da djeca osnaže da slijede vrijednosti, poput društvene odgovornosti i poštovanja zakona, i kažu odlučno NE korupciji. Radni naziv tribina je "Stvarno je bez veze da dobijaš ocjene preko veze". Djeci je podijeljen prilagođen informativni material sa objašnjenjima načina prijavljivanja koruptivnih ponašanja i radnji i kontaktima institucija kojima se ista mogu prijaviti.

Preporuka:

- Osigurati da promotivnim i edukativnim aktivnostima budu obuhvaćena djeca i stručnjaci iz svih krajeva zemlje, posebno djeca iz marginalizovanih zajednica i djeca iz ruralnih područja.

117.17 Preduzeti mjere za podizanje nivoa svijesti u javnosti o negativnim efektima tjelesnog kažnjavanja po djecu (Lihtenštajn)

Ono što se može primijetiti jeste da i pored brojnih normativnih unapređenja i određenih aktivnosti koje su realizovane u partnerstvu između države, nezavisnih državnih institucija i međunarodnih i domaćih nevladinih organizacija u Crnoj Gori, još uvijek nijesu obezbijedeni svi uslovi za dosljednu zaštitu djece od svih oblika nasilja, a pogotovo nije obezbijedena njihova potpuna zaštita od tjelesnog kažnjavanja u porodičnom okruženju koje je potrebno regulisati novim Porodičnim zakonom. Nažalost, u Crnoj Gori još uvijek nije donijet jedinstveni strateški dokument za zaštitu djece od nasilja, a i u oblasti zaštite (prevencije i intervencije) djece od svakog vida tjelesnog kažnjavanja. Takođe, u samoj primjeni Zakona o zaštiti od nasilja u porodici uočavaju se određeni problemi koji se, prije svega, ogledaju u:

- nedostatku savjetodavnih službi koje su specijalizovane za rad sa djecom žrtvama i sa nasilnikom;
- nedovoljno razvijenom multidisciplinarnom pristupu koji bi pratio jasno razrađen sistem postupanjem odgovornih;
- nedovoljnoj zastupljenosti novih modela postupanja u centrima za socijalni rad (može se konstatovati da centri za socijalni rad u okviru svojih nadležnosti postupaju u slučajevima poremećenih porodičnih odnosa, po pravilu, organizujući individualne i zajedničke razgovore sa članovima porodice, što nije dovoljno za efikasnu i pravovremenu zaštitu od nasilja u porodici);
- nepostojanju objektivnih uslova za izmještanje nasilnika iz porodice, kate odsustvu dovoljnog broja ustanove za urgentni smještaj žrtava nasilja.

Preporuke:

- Izraditi Nacionalnu strategiju za zaštitu djece od nasilja i vršiti monitoring njene primjene;
- Promovisati zabranu tjelesnog kažnjavanja djece u svim okruženjima (uz aktivnu participaciju djece i medija), uključujući biološku porodicu, hraniteljske porodice i institucije na lokalnom i nacionalnom nivou koje se staraju o djeci, kao i štetnost vršnjačkog nasilja sa ciljem njegove prevencije;
- Obezbijediti kontinuiranu edukaciju profesionalaca koji rade sa djecom u različitim ustanovama o problemima nasilja u porodici i potrebi zaštite djece - žrtava nasilja, te pružati podršku roditeljima da promijene obrasce nasilnog ponašanja;
- Jačati ulogu učeničkih parlamenata u školama u suzbijanju vršnjačkog nasilja u školi, između ostalog, kroz uvođenje programa vršnjačke obuke i podrške i osnaživanje rada savjetodavnih linija za djecu, te osnaživanje djece za samozaštitu i obraćanje nadležnim službama;

117.18 Poboljšati postojeće i pripremiti nove programe za rehabilitaciju i reintegraciju djece u sukobu sa zakonom koja borave u institucijama poluotvorenog ili zatvorenog tipa (Kirgistan)

Važno je ukazati da su Zakonom o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku stvorene bitne normativne pretpostavke za poseban tretman djece u sukobu sa zakonom. Međutim, pojedina rješenja predviđena ovim Zakonom još uvijek je nemoguće primijeniti u praksi, jer za to nijesu stvoreni objektivni uslovi. Tu prije svega mislimo na mogućnost primjene pojedinih modaliteta vaspitnih naloga na cijelom području zemlje (poput uključivanja u određene sportske aktivnosti; obavljanja društveno korisnog ili humanitarnog rada; plaćanja novčanog iznosa u korist humanitarne organizacije, fonda ili

javne ustanove; podvrgavanja odgovarajućem ispitivanju i odvikavanju od bolesti zavisnosti izazvane upotrebom alkohola ili psihoaktivnih supstanci; uključivanja u pojedinačni ili grupni tretman u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi, savjetovalištu ili drugoj odgovarajućoj organizaciji; pohađanja kurseva za stručno osposobljavanje), odnosno pojedinih vaspitnih mjera (npr. vaspitne mjere pojačanog nadzora uz dnevni boravak u odgovarajućoj ustanovi ili organizaciji za vaspitanje i obrazovanje maloljetnika, vaspitne mjere upućivanja u vaspitnu ustanovu zavodskog tipa, vaspitne mjere upućivanja u specijalizovanu ustanovu).

Preporuka:

- Intenzivirati dinamiku sprovođenja reforme maloljetničkog pravosuđa, uz kreiranje i usmjeravanje odgovarajućih politika i akcija na lokalnom i nacionalnom nivou i razvijanje programa za rehabilitaciju i reintegraciju maloljetnika u sukobu sa zakonom, a sve sa ciljem prevencije i suzbijanja maloljetničkog kriminaliteta.

118.2 Uskladiti zakonodavstvo sa Konvencijom o pravima djeteta (Turska)

Posmatrano od 2010. Godine, Crna Gora je značajno intezivirala rad na usaglašavanju unutrašnjeg zakonodavstva sa međunarodnim standardima i usvojenim dokumentima, prvenstveno sa Konvencijom o pravima djeteta.

U posljednjih nekoliko godina donijeti su važni sistemski zakoni, tj. sprovedene određene izmjene i dopune zakona koji posredno ili neposredno utiču na ostvarivanje i zaštitu prava djeteta. Započeta je primjena Zakona o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku (2012), Zakona o izmjenama i dopunama Krivičnog zakonika (2013) i Zakona o socijalnoj i dječijoj zaštiti (2013) koji predstavljaju važan iskorak ka unapređenju zaštite prava djeteta na normativnom planu. Navedeni zakonski tekstovi imaju za cilj obezbjeđivanje većeg stepena krivičnopravne zaštite prava djeteta i unapređenje položaja djece u krivičnim postupcima kroz uvođenje u krivičnopravni sistem posebnih mjera zaštite i novih instituta, ali i da doprinesu unaprjeđenju sistema socijalne i dječije zaštite, posebno u pogledu dostupnosti ovih usluga djeci i njihovim porodicama (sa naglaskom na razvoj alternativnih oblika zaštite djece bez roditeljskog staranja i sistem podrške djeci sa smetnjama u razvoju). Ostaje da se prati kakvi će njihovi realni dometi biti u praksi, što naravno važi za cjelokupni zakonodavni okvir bitan za ostvarivanje prava djeteta u Crnoj Gori.

Izmjenama i dopunama Krivičnog zakonika bliže su inkriminisani svi oblici torture i drugog nehumanog i ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja djece. Posebno je inkriminisana prodaja djece u svrhu seksualne eksploatacije, te prodaja organa sa ciljem sticanja profita, a precizirane su i odredbe vezane za dječju pornografiju, propisano je gonjenje ex officio za krivično djelo obljube nad nemoćnim licem i inkriminisano zaključenje prinudnih brakova. Ove izmjene i dopune su sprovedene u skladu sa preporukama Komiteta za prava djeteta i odredbama UN Konvencije o pravima djeteta, Opcionog protokola uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji i

Konvencije Savjeta Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorišćavanja, EU Direktivom 92/11 i Okvirnom odlukom Savjeta EU 2004/68.

Jula 2013. godine usvojen je Zakon o potvrđivanju III Opcionog protokola o komunikacijskim procedurama uz Konvenciju o pravima djeteta čime je djeci iz Crne Gore data mogućnost za pristup pravdi na međunarodnom nivou, tj. pred Komitetom za prava djeteta, kroz novousvojeni žalbeni postupak.

Ostvaren je određeni napredak u oblasti temeljnih prava; kroz upoznavanje sa primjenom međunarodnih mehanizama izvještavanja koji proizilaze iz ratifikovanih međunarodnih konvencija. Međutim, i dalje postoji diskrapanca između pravnog usklađivanja i inkorporacije standarda vezanih za ljudska prava u okvir politike i prakse državnih organa, posebno organa za sprovođenje zakona i pravosudnih organa. Ovo naročito negativno djeluje na najranjivije grupe. Efikasno djelovanje institucija u primjeni propisa otežava i nedostatak kadra, vještina i finansijskih sredstava, kao i česta fluktuacija kadra.

Preporuka:

- Prilikom razmatranja eventualnih ustavnih promjena, obezbijediti jasne ustavne garancije koje se tiču poštovanja prava i položaja djeteta u ustavnom poretku Crne Gore i razmotriti mogućnost donošenja posebnog Zakona o djeci koji bi sadržao opšteprihvaćenu definiciju pojma djeteta, kao i opšte principe i garancije zaštite prava djeteta.

118.3 Pojačati napore da se obezbijedi jednak pristup obrazovanju i zdravstvenoj zaštiti za svu djecu, bez obzira na njihov imigracioni status (Filipini)

Djeca različitog imigracionog statusa imaju pravo na obrazovanje i zdravstvenu zaštitu. Zakon o azilu u članu 29 garantuje tražiocima azila pravo na besplatno osnovno i srednje obrazovanje u školama čiji je osnivač država. Ministarstvo prosvjete nije u skladu sa ovom normom i članom 74 Zakona o azilu, uredilo način ostvarivanja prava na obrazovanje. Jedna od prepreka karakteristična za djecu u procesu migracija je i problem jezičkih barijera koji značajno otežava dostupnost i kvalitet obrazovnih i zdravstvenih usluga za djecu migrantne, odnosno tražioce azila. Sa druge strane, ne postoji definisan program učenja crnogorskog jezika, istorije i kulture (osim kurseva koji se organizuju u Cenru za smještaj tražilaca azila i čije finansiranje nije u potpunosti održivo), kao ni način provjere i sertifikacije znanja tražilaca azila radi uključivanja u obrazovni sistem.

Iako je Zakonom o azilu propisana obaveza države da obezbijedi prevodenje na jezik koji tražilac azila razumije u praksi se vrlo često dešava da nije moguće obezbijediti prevodioca za određene jezike, jer takvih prevodilaca nema u Crnoj Gori. Na taj način se dezavuiše zakonom definisano pravo na pristup obrazovanju.

Kada je u pitanju zdravstvena zaštita, djeca različitog imigracionog statusa imaju pravo na zdravstvenu zaštitu pod istim uslovima kao i djeca državljani. Uprava za zbrinjavanje izbjeglica pokriva troškove participacije za lijekove i medicinske preglede. U praksi se sprovodi obavezan zdravstveni pregled maloljetnika nakon identifikacije. Međutim, nedostaju posebno definisana pravila i procedure postupanja sa djecom žrtvama diskriminacije, torture i eksploatacijom, kao i sa djecom sa invaliditetom.

Preporuka:

- Razviti i implementirati posebna pravila postupanja prema djeci tražiocima azila od strane obrazovnih i zdravstvenih institucija, kako bi obezbijedio efikasan pristup obrazovanju i zdravstvenoj zaštiti. U tom smislu je neophodno detaljnije pratiti potrebe i socijalne okolnosti djece migranata, imajući u vidu da se problemi vezani za njihovo obrazovanje i zdravstveno stanje javljaju pod uticajem komplikovanih okolnosti u kojima ova djeca žive.

118.4 Uspostaviti sistem za monitoring ustanova koje pružaju specijalnu njegu djeci i pripremiti akcioni plan za postepeno integrisanje te djece u redovni školski sistem (Mađarska)

U toku je proces transformacije posebnih ustanova u resursne centre. Ovim procesom su obuhvaćeni Centar za obrazovanje i osposobljavanje „1.jun“, Zavod za školovanje i profesionalnu rehabilitaciju invalidne djece i omladine u Podgorici i Zavod za školovanje i rehabilitaciju lica sa poremećajima sluha i govora u Kotoru. Svaki resursni centar će biti odgovoran za konkretnu smetnju i/ili teškoću u razvoju, pružati vaspitno - obrazovnu, kadrovsku, stručnu i savjetodavnu pomoć djeci, nastavnicima i roditeljima, kao i svim drugim akterima uključenim u rad sa djecom sa posebnim obrazovnim potrebama. Stručnjaci iz resursnih centara se angažuju kao podrška redovnim školama. Resursni centri su opremljeni neophodnom specijalizovanom opremom (didaktika, logopedski kabineti, brajeve mašine i štampači, PECS program i sl.) i senzornim sobama.

Uprkos reformisanim zakonima u oblasti obrazovanja djece sa smetnjama u razvoju, te kampanjama i akcijama namijenjenim poboljšanju kvalitetnog i dostupnog obrazovanja za ovu djecu, još uvijek se moraju ulagati naponi da se konkretno doprinese povećanju nivoa znanja i vještina u primjeni usvojenih politika. Djeca sa teškoćama u razvoju koja se obrazuju u redovnim školama po inkluzivnom modelu nemaju kvalitetnu podršku. Da bi ostvarili puno učešće u obrazovnom sistemu i postigli konkretne rezultate, nije dovoljno samo da se nalaze u društvu vršnjaka, već im je potrebna dodatna podrška i individualizovani pristup u radu.

U Crnoj Gori je evidentan nedostatak stručnih kadrova koji bi mogli adekvatno da odgovore na potrebe djece sa smetnjama u razvoju. Crna Gora nema studijski program na kome bi se školovao neophodan kadar (logopedi, rehabilitatori i dr.). Ne ulaže se dovoljno ni u stručno usavršavanje postojećeg kadra. Zato se čini neophodnim otvoriti poseban studijski program za obrazovanje nedostajućeg stručnog kadra i uložiti sredstva za doedukaciju postojećeg kadra za rad sa djecom sa smetnjama u razvoju.

Najslabija karika u sistemu je rana intervencija u ranom razvoju. Najčešće se dešava da se razvojna smetnja evidentira tek prilikom upisa djeteta u školu, što ograničava mogućnost da se u ranom uzrastu postignu rezultati koji će omogućiti bolje rezultate djeteta u obrazovnom procesu u cjelini. Uočava se i problem međuresorske saradnje u dijelu evidentiranja, prosljeđivanja informacija i prihvatanja odgovornosti za probleme koji se u ovom dijelu pojavljuju.

Preporuka:

- Razviti mehanizam praćenja i evaluacije rada ustanova koje pružaju specijalnu njegu i usluge djeci sa smetnjama u razvoju i promovisati i osigurati efikasan pristup žalbenim procedurama sa ciljem jačanja sistema odgovornosti i koordinacije između posebnih i redovnih vaspitno obrazovnih ustanova, resornih ministarstava i drugih institucija koje su dužne da se staraju o potrebama djece sa smetnjama u razvoju.

118.5 Eksplicitno zabraniti tjelesno kažnjavanje u svim okruženjima, uključujući kod kuće, u školama i drugim objektima za brigu o djeci, i uspostaviti odgovarajuće mehanizme za pritužbe djece (Lihtenštajn)

U toku je izrada novog Porodičnog zakona kojim treba da bude uvedena eksplicitna zabrana tjelesnog kažnjavanja djece u svim okruženjima, ali i konkretizovan/definisana pojam tjelesnog kažnjavanja djece i mehanizmi za pritužbe, te propisane adekvatne sankcije.¹⁸

117.50 Intenzivirati borbu protiv sajber kriminala, posebno dječje pornografije na internetu (Republika Moldavija)

Vlada Crne Gore je usvojila Strategiju Sajber bezbjednosti u Crnoj Gori za period 2013 - 2017. Implementacija Strategije treba da doprinese podizanju većeg stepena sajber bezbjednosti. Usvojen je i Akcioni plan za realizaciju Strategije kojim je, kao jedna od aktivnosti koju je neophodno sprovesti, predviđena analiza prijetnji u sajber prostoru u Crnoj Gori.

Krivična djela koja regulišu zaštitu djece od seksualnog zlostavljanja i seksualne eksploatacije predviđena su Krivičnim Zakonikom (glava XVIII koja obuhvata grupu krivičnih djela protiv polne slobode i glava XXXV koja obuhvata krivična djela protiv čovječnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom). Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog Zakonika iz 2011. godine donosi bitne novine kod krivičnog djela Prikazivanje pornografskog materijala djeci i proizvodnja i posjedovanje dječje pornografije i propisuje novo krivično djelo - Navođenje maloljetnog lica da prisustvuje vršenju krivičnih djela protiv polne slobode (čl. 211a).

Preporuke:

---

¹⁸ Detaljnije pogledati dio ovog izvještaja koji se odnosi na UPR preporuku 117.17.

- Obezbijediti kontinuiranu edukaciju djece od najranijeg uzrasta o sigurnim načinima korišćenja interneta, kao i svim vrstama zaštita od zloupotreba putem interneta, kroz uvođenje nastavnog predmeta informatike u obrazovni sistem od najranijeg uzrasta djeteta;
- Obezbijediti kontinuiranu edukaciju nastavnika i psihološko - pedagoških službi u obrazovnim ustanovama, sa ciljem efikasnog prepoznavanja zloupotreba djece putem interneta, te pružanja efikasne zaštite djetetu (potencijalnoj) žrtvi zloupotrebe i eksploatacije putem interneta;
- Jačati službe i servise socijalne i dječije zaštite radi ranog prepoznavanja i zaštite žrtve ili djeteta koje je u riziku od zloupotrebe ili eksploatacije putem interneta;
- Preduzimati radnje i mjere na planu sprovođenja kampanje podizanja svijesti stručne i šire javnosti o zloupotrebama djece putem interneta i sigurnim načinima korišćenja interneta od strane djece;
- Preduzimati radnje i mjere na uspostavljanju koordinirane saradnje između resornih organa radi zajedničkog djelovanja na suzbijanju i sprečavanju zloupotreba djece putem interneta.

118.10 Prilagoditi Krivični zakonik onome što je sadržano u čl. 2 i 3 Opcionog protokola uz Konvenciju o pravima djeteta OP-CRC-SC tako što će se kriminalizovati djela sadržana u tom Protokolu (Urugvaj)

Izmjenama i dopunama Krivičnog Zakonika su bliže inkriminirani svi oblici torture i drugog nehumanog i ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja djece, posebno je inkriminirana prodaja djece u svrhu seksualne eksploatacije, prodaja organa u cilju sticanja profita, precizirane su odredbe vezane za dječju pornografiju, propisano je gonjenje *ex officio* za krivično djelo obljube nad nemoćnim licem i inkriminirano zaključenje prinudnih brakova. Navedene izmjene i dopune su usklađene sa preporukama Komiteta za prava djeteta koje se odnose na odredbe UN Konvencije o pravima djeteta i Opcionog protokola uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji, Konvencije Savjeta Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorišćavanja, EU Direktivu 92/11 i Okvirnu odlukom Savjeta EU 2004/68.

Preporuka:

- Obezbijediti dosljednu primjenu Krivičnog Zakonika u dijelu koji se odnosi na eksploataciju djece i dječju pornografiju, i o rezultatima primjene obavještavati stručnu i opštu javnost;

117.51 Usvojiti djelotvorne mjere u cilju borbe protiv seksualne eksploatacije djece (Bjelorusija)

Koncept pravne zaštite djece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja u zakonodavstvu Crne Gore u većem dijelu je kompatibilan sa međunarodnim standardima. Iako je naše zakonodavstvo u većem dijelu harmonizovano sa međunarodnim standardima i obavezujućim normama međunarodnog prava, postoji potreba za daljom nadgradnjom zakonodavstva u cilju dostizanja najvećeg stepena usklađenosti sa obavezujućim međunarodnim akterima, a posebno sa Konvencijom SE o zaštiti djece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja. Ovo iz razloga što se pravni

okvir ne može svesti samo na krivično - pravne odredbe kojima se ne može u cjelini regulisati ova vrlo osjetljiva oblast u svim njenim aspektima. Da bi se djetetu pomoglo da prevlada negativne i traumatične doživljaje nije dovoljno fokusirati se samo na žrtvu, već pomoć treba pružiti i drugim članovima porodice, što zahtijeva multidisciplinarni pristup koji obuhvata ne samo mjere krivično-pravnog karaktera, već i mjere socijalne i dječije zaštite i podrške.

Preporuke:

- Krivičnim Zakonikom¹⁹ uvesti mjeru bezbjednosti zabrane približavanja i komunikacije sa oštećenim, u skladu sa čl. 31 Konvencije Savjeta Evrope koja obavezuje države članice da obezbijede da se zaštite prava, interesi i potrebe žrtava u ulozi svjedoka, između ostalog, kroz onemogućavanje kontakta između žrtava i učinilaca na sudu ili u policiji;
- Zakonom o zaštiti podataka o ličnosti definisati državni organ koji će biti zadužen za prikupljanje i čuvanje podataka o identitetu i genetskom profilu lica osuđenih za krivična djela seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja djece, u skladu sa čl. 37 Konvencije SE koja obavezuje strane ugovornice da preduzimaju mjere za prikupljanje i čuvanje podataka o identitetu i genetskom profilu lica osuđenih za krivična djela predviđena Konvencijom;
- Značajno pooštriti i proširiti kaznenu politiku protiv izvršilaca krivičnih djela seksualne eksploatacije i seksualnog zlostavljanja djece uvođenjem novih sankcija i mjera u skladu sa članom 27 Konvencije SE.
- Definiciju djeteta u crnogorskom krivičnom zakonodavstvu uskladiti sa odredbom čl.1 UN Konvencije o pravima djeteta i čl. 3 Konvencije SE, a imajući u vidu da se prema krivičnom zakonodavstvu Crne Gore djetetom smatra lice koje nije navršilo 14 godina, dok se maloljetnim licem smatra osoba koja nije navršila 18 godina života.

- **Savez udruženja paraplegičara Crne Gore**

117.72 - Preduzeti dalje korake ka većem širenju informacija, uključujući tu zakone i propise koji se tiču prava osoba sa invaliditetom i osigurati pristup svim izvorima informacija, što će pomoći osobama sa invaliditetom prilikom donošenja odluka (Tajland)

117.73 - Nastaviti sa naporima u borbi protiv isključenosti i diskriminacije osoba sa invaliditetom (Argentina)

U odnosu na korake ka većem širenju informacija koja su od značaja za prava lica sa invaliditetom, evidentno je da se na sajtovima ministarstava i lokalnih samouprava prezentuje većina aktivnosti koje se sprovode zajedno sa organizacijama lica sa invaliditetom. Na sajtu Ministarstva rada i socijalnog staranja, postavljeni su i linkovi www.disabilityinfo.me i www.inkluzija.me na kojima se redovno ažuriraju informacije iz oblasti lica sa invaliditetom. Takođe, nadležne institucije su odredile lica za

---

¹⁹ Krivični Zakonik Crne Gore ne poznaje mjeru bezbjednosti *Zabrana približavanja i komunikacije sa oštećenim*.

saradnju sa nevladinim organizacijama sa kojima se može ostvariti neposredni kontakt. Međutim, problem pristupačnosti informaciono-komunikacionim tehnologijama i uslugama - televiziji, internetu i radio-difuznim centrima je među licima sa senzornim oštećenjima i dalje prisutan i pored činjenice da pojedini javni portali posvećuju više pažnje ovome problemu. Informacije nisu dostupne na Brajevom pismu, audio zapisu i u drugim formatima, ne postoje čitači ekrana koji bi bili pristupačni licima sa oštećenjem vida, odnosno zbog nedostatka uređaja za sinhronizaciju teksta i prevodilaca na gestovni jezik, licima sa oštećenjem sluha.

Predstavnici organizacija lica sa invaliditetom su uključeni u radne grupe koje se bave pitanjima položaja ove populacije i svojim predlozima, primjedbama, sugestijama učestvuju u izradi i izmjeni kako zakonskih, tako i drugih akata. Takođe, putem javnih rasprava o pitanjima od značaja za ovu populaciju dostavljaju se predlozi za izradu raznih dokumenata, pri čemu od predlagača dokumenta zavisi šta će i na koji način biti prihvaćeno i uvršteno u dokumentu koji je predmet javne rasprave. Od strane organizacija lica sa invaliditetom sprovode se i medijske kampanje u cilju ostvarivanja svojih prava, kao i uticaja na nadležne institucije koje imaju ingerenciju da donesu odluke o značaja za ovu populaciju. Tokom izvještajnog perioda sproveden je veći broj kampanja, u kojima su sa organizacijama lica sa invaliditetom često kao partneri bili uključene i državne institucije. Na taj način, kvalitetnim kampanjama pokušava se poboljšati standard lica sa invaliditetom i podstaći njihovo uključivanje u javni život.

Od strane državnih institucija i NVO organizacija lica sa invaliditetom, tokom 2013 i 2014 godine održano je više seminara na kojima se sprovodila edukacija predstavnika inspeksijskih organa, sudija za prekršaje, predstavnika lokalnih samouprava na polju podizanja svijesti u oblasti zaštite od diskriminacije, poštovanje standarda pristupačnosti, primjenu zakonskih normi u slučaju diskriminacije i drugo. Međutim, i pored toga još uvijek nemamo situaciju da je neko od investitora, projekatana, izvođača radova ili revidenata sankcionisan zbog nepoštovanja Zakona o uređenju prostora i izgradnji objekata u odnosu na dio koji se tiče standarda pristupačnosti javnih objekata i javnih površina.

Izmjenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije koji je usvojen početkom 2014. godine unaprijeđena je uloga Ombudsmana, inspeksijskih organa, organa za prekršaje, sudova, policije i tužilaštva u promociji i pružanju zaštite od diskriminacije.

Preporuke:

- Obezbijediti licima sa senzornim oštećenjima pristupačnost informaciono-komunikacionim tehnologijama i uslugama
- Osnažiti aktivnosti inspeksijskih organa i sudova na sprovođenju zakona, posebno u dijelu kaznenih odredbi prema institucijama koje ne poštuju standarde pristupačnosti

117.74 - Intenzivirati napore na unapređenju prava osoba sa invaliditetom (Grčka)

117.75 - Nastaviti sa implementacijom mjera u cilju poboljšanja uslova za ostvarivanje i zaštitu prava osoba sa invaliditetom, čime se osigurava izgradnja inkluzivnog društva bez barijera (Kostarika)

117.76 - Povećati napore na unapređenju i zaštiti prava osoba sa invaliditetom u skladu sa Strategijom za integraciju 2008-2016. (Malezija)

Tokom juna mjeseca 2015. godine usvojen je Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom, koji bi poboljšanjem odredbi iz ranijeg zakona trebao da doprinese boljoj zaštiti lica sa invaliditetom, efikasnijoj primjeni antidiskriminacionih normi, kao i većoj usklađenosti sa međunarodnim standardima. Osim oblasti kao što su pristupačnost, zapošljavanje, zdravstvena zaštita, obrazovanje, sport lica sa invaliditetom, predviđena je i mogućnost većeg uključivanja lica sa invaliditetom u politički i javni život Crne Gore. S obzirom na trenutna iskustva koja imamo sa ranije usvojenim zakonima, gdje je izostala implementacija zakonskih propisa na terenu, nadamo se da će ovaj zakon u pravom smislu riječi zaživjeti i doprinijeti sveopštem poboljšanju položaja lica sa invaliditetom.

U odnosu na preporuku vezano za Strategiju za integraciju osoba sa invaliditetom, uočavaju se razlike u planiranim i realizovanim aktivnostima shodno usvojenim Akcionim planovima o sprovođenju Strategije koji se donose na period od dvije godine. Naime, veliki broj aktivnosti se prenosi iz godine u godinu, posebno u dijelu pristupačnosti javnih objekata, javnog prevoza, pristupačnosti komunikacijama i informacijama. Iz toga razloga potrebno je obezbijediti kvalitetnije sprovođenje Strategije za integraciju osoba sa invaliditetom.

Povodom lica sa invaliditetom koja su korisnici prava na njegu i pomoć drugog lica, koja iznosi 63,23 eura na mjesečnom nivou, odnosno lica koja su korisnici lične invalidnine koja iznosi 109,00 eura, evidentno je da je ova primanja potrebno povećati jer se ne obezbjeđuje socijalna sigurnost licima sa invaliditetom, što je u suprotnosti sa Strategijom za integraciju osoba sa invaliditetom. Naime, radi se o niskim i simboličnim davanjima, koja licima sa najtežim oblicima invaliditeta ne obezbjeđuju kvalitetnu socijalnu zaštitu.

Što se tiče same pristupačnosti javnih objekata, karakteristično je da shodno Akcionom planu za prilagođavanje objekata u javnoj upotrebi za pristup, kretanje i upotrebu licima smanjene pokretljivosti koji je usvojen 2013. godine i kojim je određeno 13 prioriternih objekata na području Crne Gore za prilagođavanje, još uvijek ni jedan objekat prilagođen za lica sa invaliditetom. Takođe, tokom aprila 2014. godine od strane Skupštine Glavnoga grada Podgorice usvojen je Akcioni plan za prilagođavanje objekata u javnoj upotrebi u vlasništvu Glavnog grada – Podgorica, za pristup i kretanje lica smanjene pokretljivosti i lica sa invaliditetom za 2014-2015 godinu, kojim su takođe određeni objekti koje treba prilagoditi, ali ni na jednom od objekata nije izvršena rekonstrukcija sa ciljem otklanjanja arhitektonskih barijera. Realizacija predviđenih mjera i radnji je preduslov za kvalitetnu inkluziju lica sa invaliditetom, odnosno njihovo uključivanje u društvene integracije, a samim tim i unapređenje prava lica sa invaliditetom. Pristupačnost je osnov za ostvarivanje svih ostalih prava lica sa invaliditetom, kao što su

pravo na obrazovanje, zapošljavanje, pružanje kvalitetne zdravstvene zaštite, uključivanje u politički i javni život.

U odnosu na oblast zapošljavanja, i pored toga što je donošen Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica sa invaliditetom, koji predstavlja jedan od najboljih zakona u zemljama okruženja u ovoj oblasti, pokazao je određene nedostake u pogledu broja zaposlenih lica sa invaliditetom, zbog čega je potrebno isti unaprijediti kako bi se obezbijedila njegova efikasnija primjena. Zakonom su predviđene subvencije za poslodavca prilikom zapošljavanja lica sa invaliditetom (zarada, opremanje radnog mjesta, sufinansiranje asistenta u radu, itd.), pri čemu je predviđen kvotni sistem zapošljavanja. Tokom 2014 godine, ukupno je bilo zaposleno 89 lica sa invaliditetom kod 71 poslodavca i to najveći broj od strane organizacija koja se bave zaštitom ove populacije. Sa druge strane, neophodno je da država bude primjer poslodavcima, na način što će se u javnom sektoru zapošljavati veći broj lica sa invaliditetom.

Ukoliko poslodavci ne zaposle lice sa invaliditetom, onda shodno kvotnom sistemu zapošljavanja, uplaćuju sredstva u Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje lica sa invaliditetom. Uplaćena sredstva na godišnjem nivou su oko 8.000.000,00 eura, od kojih se odvaja jedan dio za zapošljavanje lica sa invaliditetom. S obzirom da Fond nije posebno pravno lice-institucija koja ima svoj žiro račun, nakon isteka godine, ukoliko se sredstva ne utroše, ona se prelivaju u državni budžet i na taj način im se gubi trag. Od 2009 pa do kraja 2014 godine, država je na račun Fonda nenamjenski potrošila oko 34.000.000,00 eura. Iz toga razloga je potrebno osnovati Fond kao posebno pravno lice na čiji račun bi se uplaćivala sredstva.

Određeni broj lica sa invaliditetom je tokom 2014. godine bio zaposlen posredstvom programa javnih radova koji se sprovode od strane Zavoda za zapošljavanje Crne Gore. Takođe, u cilju većeg zapošljavanja lica sa invaliditetom, tokom 2014 godine, usvojen je Pravilnik o grant šemama, na osnovu kojeg je od strane Zavoda za zapošljavanje Crne Gore raspisan konkurs za sufinansiranje i podršku projekata profesionalne rehabilitacije, aktivne politike zapošljavanja i zapošljavanja lica sa invaliditetom na lokalnom, odnosno nacionalnom nivou. U toku februara 2015. godine, 19 organizacija i institucija je za realizaciju projekata dobilo sredstva u iznosu od 998.789,06 eura.

Preporuke:

- Implementirati Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom
- Realizovati mjere i radnje predviđene Strategijom za integraciju osoba sa invaliditetom, shodno Akcionom planu za sprovođenje Strategije, posebno u dijelu otklanjanja arhitektonskih barijera
- Povećati novčane naknade na ime tuđe njege i pomoći, kao i lične invalidnine,
- Realizovati Akcioni plan za prilagođavanje objekata u javnoj upotrebi za pristup, kretanje i upotrebu licima smanjene pokretljivosti i Akcioni plan za prilagođavanje objekata u javnoj upotrebi u vlasništvu Glavnog grada – Podgorica, za pristup i kretanje lica smanjene pokretljivosti i lica sa invaliditetom za 2014-2015 godinu ,
- Podsticati veće zapošljavanje lica sa invaliditetom u državnim institucijama

- Osnovati Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje lica sa invaliditetom kao posebno pravno lice

117.77 - Povećati neophodne napore kako bi se garantovala inkluzija osoba sa invaliditetom u društvo, uz posebnu pažnju pristupu obrazovanju (Meksiko)

Otklanjanjem arhitektonskih barijera, pristupačnošću informaciono-komunikacionim tehnologija i uslugama, postojanjem službi za podršku neophodnih za obavljanje svakodnevnih aktivnosti, postepeno se stvaraju uslovi za inkluziju lica sa invaliditetom. Na taj način će se omogućiti puno ostvarivanje prava na kvalitetno obrazovanje, zapošljavanje i uključivanje u politički i javni život Crne Gore.

U odnosu na obrazovanje, Ustavom Crne Gore se propisuje pravo na školovanje pod jednakim uslovima, a propisano je i da se licima sa invaliditetom garantuje posebna zaštita. Međutim, nepristupačno fizičko okruženje, nedostatak adekvatne opreme i nastavnih sredstava, kao i nerazvijeni sistemi podrške – asistenti u nastavi, mobilne službe i nedovoljna edukovanost nastavnog kadra kada je u pitanju inkluzivna nastava i dalje predstavljaju ozbiljne prepreke efikasnoj inkluziji lica sa invaliditetom u obrazovnom sistemu. Angažovanje asistenta u nastavi je volonterske prirode. Njegova uloga je pružanje tehničke pomoći djetetu, dok nije predviđena i mogućnost pružanja stručne podrške u toku nastave. Kada je u pitanju uključenost lica sa invaliditetom u sistem obrazovanja, zakon puno uključivanje u redovan sistem razmatra kao prvu opciju u svim opravdanim slučajevima. Djeca se usmjeravaju u resursne centre kada je to u njihovom najboljem interesu, a obrazovanje djece se može obavljati i u dnevnim centrima. Zbog prepreka koje su prisutne u sistemu obrazovanja, puno uključivanje često izostaje, a naročito izostaje uključivanje u redovan sistem obrazovanja osoba sa senzornim invaliditetom. Visoko obrazovanje nije pristupačno osobama sa različitim vrstama invaliditeta. A veliki problem predstavlja nedostatak servisa gestovnih tumača.

Tokom oktobra 2014. godine usvojen je Zakon o visokom obrazovanju, koji osim oslobađanja od plaćanja školarine, definiše i pristup afirmativne akcije prilikom upisa na osnovne i specijalističke studije, kao i polaganje ispita na način i u formi koji najbolje odgovara studentu koje je lice sa invaliditetom.

Preporuke:

- Otkloniti arhitektonske barijere, omogućiti pristup informaciono-komunikacionim tehnologijama i uslugama i učvrstiti sistem podrške u inkluzivnom obrazovanju,
- Potrebno je uvesti obavezu obezbjeđivanja asistencije u nastavi (tehnička i stručna podrška) učenicima koji imaju potrebu za tom vrstom podrške. Stvoriti uslove da se njihov angažman ne zasniva na volonterskoj osnovi,
- Potrebno je stvoriti uslove za obezbjeđivanje asistencije studentima sa invaliditetom,
- Uvesti servis gestovnog tumača u svim nivoima obrazovanja,

- Potrebno je unaprijediti međusektorsku i međuinstitucionalnu saradnju tako što će se formirati tripartitna tijela (obrazovanje, zdravstvo i socijalna zaštita) da bi se stvorili uslovi koji će omogućiti jednake uslove za obrazovanje, kao i praćenje procesa školovanja.

117.24 – Djelotvorno se boriti protiv negativnih stavova zasnovanih na polu, starosti, rasi, nacionalnosti, etničkom porijeklu, vjeroispovijesti i invaliditetu, posebno u cilju sprečavanja diskriminacije djece iz manjinskih grupa, djece-izbjeglica i djece sa invaliditetom (Poljska)

Organizacije lica sa invaliditetom u kontinuitetu sprovode kampanje o otklanjanju predrasuda o mogućnostima i pravima lica sa invaliditetom. Evidentno je da je u posljednje vrijeme svijest javnosti o problemima i mogućnostima lica sa invaliditetom na mnogo većem nivou, nego što je to bila ranijih godina. Takođe, rezultat svih aktivnosti koje su se odnosile na poboljšanje položaja lica sa invaliditetom je danas takav da imamo znatno veći broj ove populacije koji pronalazi mjesto u sistemu, bilo školovanjem, zapošljavanjem, uključivanjem u društvene integracije. Kada se vidi broj lica sa invaliditetom koji trenutno studira, broj obrazovnih programa na koje se odlučuju i koji je danas mnogo veći nego ranije (sada ne upisuju samo pravo, socijalnu politiku i socijalni rad), očito je i da je svijest samih osoba sa invaliditetom na mnogo većem nivou nego ranije. Oni sami biraju svoj put i pokušavaju da pronađu svoje mjesto u društvu. Naravno, kada vidimo da se većinom zapošljavaju u organizacijama koje se bave zaštitom prava lica sa invaliditetom i pored Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica sa invaliditetom koji je jedan od boljih zakona u ovoj oblasti u okruženju, jasno je da još uvijek mora da se radi na podizanju svijesti poslodavaca o zapošljavanju lica sa invaliditetom i otklanjanju predrasuda o njihovim mogućnostima koje evidentno još postoje.

Djeca sa invaliditetom su često nevidljiva za društvo i suočavaju se sa raznim oblicima diskriminacije. Diskriminacija se ispoljava kroz nepristupačnost objekata, neodgovarajuće obrazovanje, život u institucijama van porodice i dr.

Uvođenjem inkluzije u obrazovnom sistemu počelo je uključivanje djece sa invaliditetom u redovno školovanje. Školovanje je regulisano setom zakonskih i podzakonskih akata u cilju obezbjeđivanja jednakog obrazovanja za svu djecu.

Preporuka:

- Kontinuirano preduzimati aktivnosti na planu podizanja svijesti opšte i stručne javnosti o značaju socijalne inkluzije lica sa invaliditetom.

III Zaključci i preporuke

Kontinuirani monitoring neposredne primjene zakonodavnih rješenja mora predstavljati prioritet u narednom periodu.

Preporuke:

Reforma pravosuđa i borba protiv korupcije

- Omogućiti predstavnicima nevladinih organizacija da učestvuju u radu Savjeta i drugih radnih tijela za praćenje realizacije Strategije reforme pravosuđa 2014 -2018;
- Pored raspona bodova kojima je moguće ocijeniti svaki pojedinačni podkriterijum, posebnim aktom Sudskog, odnosno Tužilačkog savjeta propisati i indikatore za ocjenjivanje (parametre) na osnovu kojih bi se odredilo koliki broj bodova se dodjeljuje u određenim situacijama i koji broj bodova zaslužuje koju ocjenu, kako bi se obezbijedilo ujednačeno i objektivno ocjenjivanje kandidata kod izbora i napredovanja sudija i tužilaca;
- Propisati ovlaštenje za članove Sudskog, Tužilačkog savjeta, kao i disciplinske tužioce koji su uvedeni zakonskimizmjenama iz 2015. godine da mogu da podnose predloge za utvrđivanje odgovornosti sudija, odnosno tužilaca;
- Pratiti rad novih disciplinskih komisija i o tome obavjestiti javnost, posebno pratiti rad komisija u slučajevima koji se odnose na višestruko ukidanje presuda u predmetima od javnog interesa, kao i u predmetima u radu državnih tužilaca u kojima je došlo do zastarjevanja krivičnih gonjenja u predmetima, kako bi se unaprijedio sistem utvrđivanja odgovornosti tužilaca i sudija;
- Osmisliti i realizovati kampanje koje su namijenjene podizanju svijesti građana o mehanizmima kontrole rada sudija i državnih tužilaca u pogledu poštovanja etičkih pravila, u saradnji sa strukovnim udruženjima i NVO;
- Objaviti planove integriteta usvojene od strane sudova i tužilaštava na internet stranici Sudskog savjeta, odnosno na web sajtu VDT-a;
- Pratiti i analizirati primjenu antikorupcijskih mehanizama i mehanizama integriteta u pravosuđu (uključujući planove integriteta, etičke kodekse u sudstvu i tužilaštvu i mehanizme za provjeru imovnog stanja sudija i tužilaca) u dužem vremenskom periodu i o tome redovno obavještavati opštu i stručnu javnosti, između ostalog, i kroz javne rasprave o radu pravosudnih organa;

Suočavanje sa prošlošću i zaštita žrtava rata

- Crna Gora treba da pitanje suočavanja sa prošlošću postavi kao prioritet i da pokrene procese, istrage, aktivnosti koje bi vodile ka smanjivanju nekažnjivosti za ratne zločine. Neophodno je da se sprovode djelotvorne istrage, krivično gone svi osumnjičeni i svi odgovorni. Pravosnažno

osuđujuće presude treba da postanu dio obrazovnih planova i programa, posebno na pravnim studijama. Žrtve treba da dobiju adekvatan pristup pravdi i obeštećenju.

- Parlament treba da usvoji izmjene Zakona o manjinskim pravima i slobodama koje su definisane uz podršku Evropske komisije, UNDP, OSCE-a i NVO sektora i koje je predložilo Ministarstvo za ljudska i manjinska prava jer će se na taj način stvoriti uslovi za zakonito funkcionisanje Fonda bez konflikta interesa i u interesu manjinskih naroda u Crnoj Gori.

Prava djeteta

- Nastaviti sa aktivnostima usmjerenim na jačanje ljudskih resursa i obezbjeđivanje finansijskih sredstava za rad Savjeta za prava djeteta.
- Obezbijediti da se sastanci Savjeta održavaju u kontinuitetu, a da se zapisnici/zaključci sa sastanaka i sjednica savjeta redovno objavljuju.
- Formirati radnu grupu za podršku radu Savjeta, u kojoj će takođe participirati predstavnici/ce nevladinih organizacija koje se bave zaštitom prava djeteta.
- Obezbijediti hitan prelazak na programsko budžetiranje koje bi omogućilo praćenje budžetskih alokacija namijenjenih djeci;
- Kontinuirano pratiti realizaciju budžetskih izdvajanja koja se, direktno ili indirektno, odnose na djecu;
- Razviti instrumente za planiranje budžetskih izdvajanja na lokalnom nivou namijenjenih djeci;
- Jačati sistem nezavisnog monitoringa i analize budžetskih sredstava namijenjenih djeci.
- Razviti planove i programe za postupanje sa djecom koja su u riziku od zlostavljanja i eksploatacije, kako bi se uspostavila praksa kontinuiranog praćenja rizičnih porodica;
- Intenzivirati obuke o modelima postupanja sa djetetom žrtvom i procedurama za djelotvoran zdravstveni pregled, kao i zaštitu privatnosti djeteta;
- Jačati institut privremenog zastupnika djeteta (glas djeteta) radi zaštite njegovih/njenih prava i bezbjednosti, ali i radi rješavanja konflikta između najboljeg interesa djeteta (best interest of the child) i najboljeg interesa roditelja/staratelja i/ili osobe koja na bilo koji način brine ili pruža uslugu djetetu, a istovremeno može da bude i subjekt zlostavljanja;
- Jačati povjerljive mehanizme za prijavljivanje kršenja prava djeteta, kao i za pružanje informacija i psihosocijalne podrške djeci, na etičan i djeci primjeren način.
- Osigurati da promotivnim i edukativnim aktivnostima budu obuhvaćena djeca i stručnjaci iz svih krajeva zemlje, posebno djeca iz marginalizovanih zajednica i djeca iz ruralnih područja.
- Izraditi Nacionalnu strategiju za zaštitu djece od nasilja i vršiti monitoring njene primjene;
- Promovisati zabranu tjelesnog kažnjavanja djece u svim okruženjima (uz aktivnu participaciju djece i medija), uključujući biološku porodicu, hraniteljske porodice i institucije na lokalnom i

nacionalnom nivou koje se staraju o djeci, kao i štetnost vršnjačkog nasilja sa ciljem njegove prevencije;

- Obezbjediti kontinuiranu edukaciju profesionalaca koji rade sa djecom u različitim ustanovama o problemima nasilja u porodici i potrebi zaštite djece - žrtava nasilja, te pružati podršku roditeljima da promijene obrasce nasilnog ponašanja;
- Jačati ulogu učeničkih parlamenata u školama u suzbijanju vršnjačkog nasilja u školi, između ostalog, kroz uvođenje programa vršnjačke obuke i podrške i osnaživanje rada savjetodavnih linija za djecu, te osnaživanje djece za samozaštitu i obraćanje nadležnim službama;
- Intenzivirati dinamiku sprovođenja reforme maloljetničkog pravosuđa, uz kreiranje i usmjeravanje odgovarajućih politika i akcija na lokalnom i nacionalnom nivou i razvijanje programa za rehabilitaciju i reintegraciju maloljetnika u sukobu sa zakonom, a sve sa ciljem prevencije i suzbijanja maloljetničkog kriminaliteta.
- Prilikom razmatranja eventualnih ustavnih promjena, obezbijediti jasne ustavne garancije koje se tiču poštovanja prava i položaja djeteta u ustavnom poretku Crne Gore i razmotriti mogućnost donošenja posebnog Zakona o djeci koji bi sadržao opšteprihvaćenu definiciju pojma djeteta, kao i opšte principe i garancije zaštite prava djeteta.
- Razviti i implementirati posebna pravila postupanja prema djeci tražiocima azila od strane obrazovnih i zdravstvenih institucija, kako bi obezbijedio efikasan pristup obrazovanju i zdravstvenoj zaštiti. U tom smislu je neophodno detaljnije pratiti potrebe i socijalne okolnosti djece migranata, imajući u vidu da se problemi vezani za njihovo obrazovanje i zdravstveno stanje javljaju pod uticajem komplikovanih okolnosti u kojima ova djeca žive.
- Razviti mehanizam praćenja i evaluacije rada ustanova koje pružaju specijalnu njegu i usluge djeci sa smetnjama u razvoju i promovisati i osigurati efikasan pristup žalbenim procedurama sa ciljem jačanja sistema odgovornosti i koordinacije između posebnih i redovnih vaspitno obrazovnih ustanova, resornih ministarstava i drugih institucija koje su dužne da se staraju o potrebama djece sa smetnjama u razvoju.
- Obezbjediti kontinuiranu edukaciju djece od najranijeg uzrasta o sigurnim načinima korišćenja interneta, kao i svim vrstama zaštita od zloupotreba putem interneta, kroz uvođenje nastavnog predmeta informatike u obrazovni sistem od najranijeg uzrasta djeteta;
- Obezbjediti kontinuiranu edukaciju nastavnika i psihološko - pedagoških službi u obrazovnim ustanovama, sa ciljem efikasnog prepoznavanja zloupotreba djece putem interneta, te pružanja efikasne zaštite djetetu (potencijalnoj) žrtvi zloupotrebe i eksploatacije putem interneta;
- Jačati službe i servise socijalne i dječije zaštite radi ranog prepoznavanja i zaštite žrtve ili djeteta koje je u riziku od zloupotrebe ili eksploatacije putem interneta;
- Preduzimati radnje i mjere na planu sprovođenja kampanje podizanja svijesti stručne i šire javnosti o zloupotrebama djece putem interneta i sigurnim načinima korišćenja interneta od strane djece;
- Preduzimati radnje i mjere na uspostavljanju koordinirane saradnje između resornih organa radi zajedničkog djelovanja na suzbijanju i sprečavanju zloupotreba djece putem interneta.
- Obezbjediti dosljednu primjenu Krivičnog Zakonika u dijelu koji se odnosi na eksploataciju djece i dječju pornografiju, i o rezultatima primjene obavještavati stručnu i opštu javnost;

- Krivičnim Zakonikom uvesti mjeru bezbjednosti zabrane približavanja i komunikacije sa oštećenim, u skladu sa čl. 31 Konvencije Savjeta Evrope koja obavezuje države članice da obezbijede da se zaštite prava, interesi i potrebe žrtava u ulozi svjedoka, između ostalog, kroz onemogućavanje kontakta između žrtava i učinilaca na sudu ili u policiji;
- Zakonom o zaštiti podataka o ličnosti definisati državni organ koji će biti zadužen za prikupljanje i čuvanje podataka o identitetu i genetskom profilu lica osuđenih za krivična djela seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja djece, u skladu sa čl. 37 Konvencije SE koja obavezuje strane ugovornice da preduzimaju mjere za prikupljanje i čuvanje podataka o identitetu i genetskom profilu lica osuđenih za krivična djela predviđena Konvencijom;
- Značajno pooštriti i proširiti kaznenu politiku protiv izvršilaca krivičnih djela seksualne eksploatacije i seksualnog zlostavljanja djece uvođenjem novih sankcija i mjera u skladu sa članom 27 Konvencije SE.
- Definiciju djeteta u crnogorskom krivičnom zakonodavstvu uskladiti sa odredbom čl.1 UN Konvencije o pravima djeteta i čl. 3 Konvencije SE, a imajući u vidu da se prema krivičnom zakonodavstvu Crne Gore djetetom smatra lice koje nije navršilo 14 godina, dok se maloljetnim licem smatra osoba koja nije navršila 18 godina života.

Osobe sa invaliditetom

- Obezbjediti licima sa senzornim oštećenjima pristupačnost informaciono-komunikacionim tehnologijama i uslugama;
- Osnažiti aktivnosti inspeksijskih organa i sudova na sprovođenju zakona, posebno u dijelu kaznenih odredbi prema institucijama koje ne poštuju standarde pristupačnosti;
- Implementirati Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom;
- Realizovati mjere i radnje predviđene Strategijom za integraciju osoba sa invaliditetom, shodno Akcionom planu za sprovođenje Strategije, posebno u dijelu otklanjanja arhitektonskih barijera;
- Povećati novčane naknade na ime tuđe njege i pomoći, kao i lične invalidnine;
- Realizovati Akcioni plan za prilagođavanje objekata u javnoj upotrebi za pristup, kretanje i upotrebu licima smanjene pokretljivosti i Akcioni plan za prilagođavanje objekata u javnoj upotrebi u vlasništvu Glavnog grada – Podgorica, za pristup i kretanje lica smanjene pokretljivosti i lica sa invaliditetom za 2014-2015 godinu;
- Podsticati veće zapošljavanje lica sa invaliditetom u državnim institucijama;
- Osnovati Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje lica sa invaliditetom kao posebno pravno lica;
- Otkloniti arhitektonske barijere, omogućiti pristup informaciono-komunikacionim tehnologijama i uslugama i učvrstiti sistem podrške u inkluzivnom obrazovanju,
- Potrebno je uvesti obavezu obezbjeđivanja asistencije u nastavi (tehnička i stručna podrška) učenicima koji imaju potrebu za tom vrstom podrške. Stvoriti uslove da se njihov angažman ne zasniva na volonterskoj osnovi,
- Potrebno je stvoriti uslove za obezbjeđivanje asistencije studentima sa invaliditetom,

- Uvesti servis gestovnog tumača u svim nivoima obrazovanja;
- Kontinuirano preduzimati aktivnosti na planu podizanja svijesti opšte i stručne javnosti o značaju socijalne inkluzije lica sa invaliditetom,
- Potrebno je unaprijediti međusektorsku i međuinstitucionalnu saradnju tako što će se formirati tripartitna tijela (obrazovanje, zdravstvo i socijalna zaštita) da bi se stvorili uslovi koji će omogućiti jednake uslove za obrazovanje, kao i praćenje procesa školovanja.